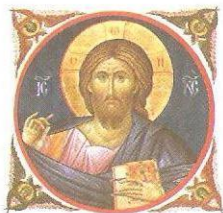

Свети Јован Златоуст

**О СУЈЕТИ И КАКО ТРЕБА
РОДИТЕЉИ ДА ВАСПИТАЈУ ДЕЦУ**

С блаґословом
✧ Архиепископа Цетињског и
Митрополита Црногорско-Приморског
АМФИЛОХИЈА ✧

Издаје:
Манастир ОСТРОГ

Уредник и њиређивач:
Епископ др ЈОВАН (Пурић)

Слој ✧ Братство ✧ СВ. СИМЕОНА МИРОТОЧИВОГ ✧
Штампа ✧ ИНТЕРКЛИМА ГРАФИКА ✧ Врњци ✧

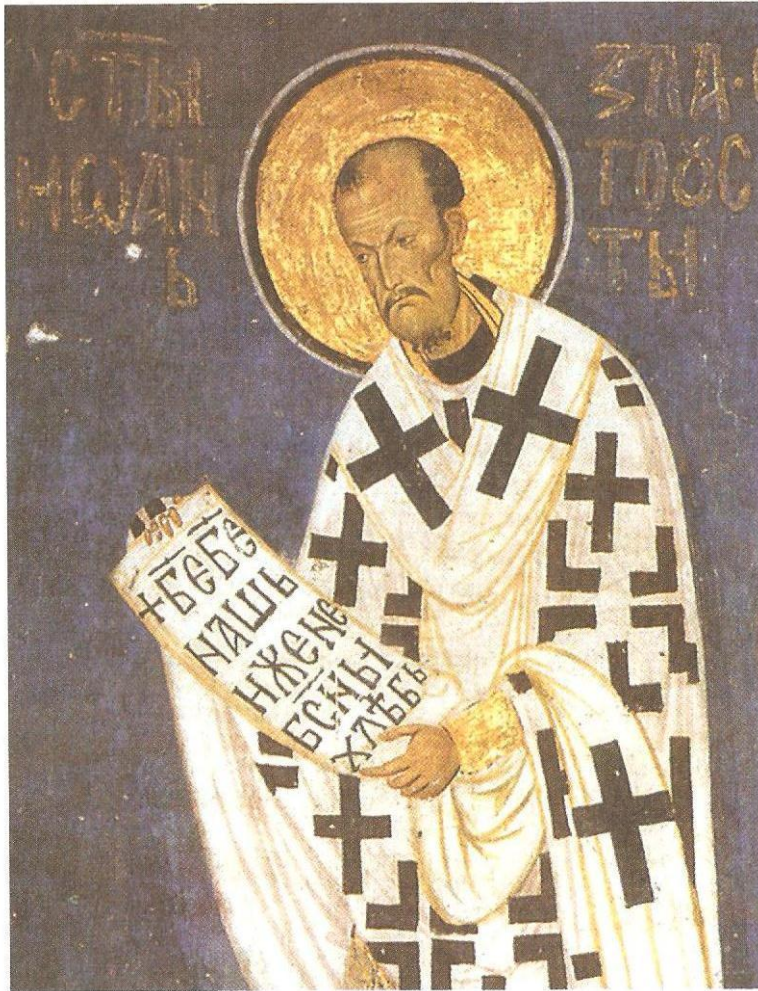
Св. Јован Златоуст

О СУЈЕТИ И КАКО ТРЕБА РОДИТЕЉИ ДА ВАСПИТАЈУ ДЕЦУ

Превео са грчког изворника:
Архиепископ Цетињски и Митрополит
Црногорско-Приморски др Амфилохије (Радовић)

❖ Манастир Острог ❖
2010

Свети Јован Злагоуст
(фреска у Манастиру Студеници, 1208-9.г.)

Међу Светима Оца нашега
ЈОВАНА ЗЛАТОУСТА

**О СУЈЕТИ И КАКО ТРЕБА
РОДИТЕЉИ ДА ВАСПИТАЈУ ДЕЦУ**

1. Дакле, да ли је ико учинио оно што сам тражио? Да ли се, дакле, ико помолио Богу и за нас и за све тело Цркве, како би се угасио пожар настао од сујете, која наноси штету свему телу, која једно тело раздељује на многе делове и разара љубав? Баш као што дивља звер, напада племенито и нежно тело, немоћно да се брани, тако и она зари своје гадне зубе, и испусти отров и испуни великим смрадом; па једне одсекавши баци, друге – изгризе, а треће прождера. И да је било очима видети сујету и Цркву, угледао би се бедни призор, много гори од онога што се у арени догађа: тело оборено на земљу, а она (сујета) одозго притисла, на све стране вреба и над палима господари, никако се (од њих) не удаљујући нити их жалећи.

Ко ли од нас ову звер може одагнати? Онога који је и поставио овај подвиг дело је да на наше молитве пошаље ангеле своје, да као неким ужадима завежу њена срамна и бестидна уста, и тако

је од стране. Но, Подвигоположник ће то учинити онда, када је ми, пошто буде одстрањена, не будемо више тражили. А ако Онај који заповеда да одступи од нас ова љута звер и пошаље своје ангеле, те она буде одведена у сопствену јазбину, а ми избавивши се устанемо са бројним ранама, и опет је тражимо и куцамо и обрћемо да је изведемо, онда нам се (Бог) неће више смилovati нити нас поштедети: „Јер, ко ће се“, вели (Писмо), „смилovati врачару змијском када га змија уједе, и свима који прилазе зверима?“ (Сирах, 12,13).

2. Шта дакле? Како да се ослободимо злог и лукавог демона? Јер, ради се заиста о демону привлачног изгледа. Као кад би неки демон узео на себе лик блуднице, па окитивши се мноштвом злата и обукавши се у мекане хаљине, и намирисавши се мноштвом мириса како би попримио веома раскошну слику жене, сакривши сву претераност своје лепоте. Потом да узме такав узраст, како би што више примамиио младе душе приказујући се у самом цвету младости, па да се опаше златним појасом, показујући вешто сплетене власи на глави, сличне персијској пунђи. Потом да стави дијадему на главу, положивши на голе власи многе украсе, показујући око врата блиставо злато и драго камење. Па да он који се приказује као веома млада блудница стоји на осами пред домом, представљајући се врло смерном. Кога онда од пролазника да не примамии? А после, пошто га уведе у дом, одбацује сву ону лепоту, показујући себе

као неко црно биће, распаљено и дивље, као што приличи демону, избезумљује бедног заробљеника. Пошто га спута и душу му запоседне прелашћује ум таквога. Управо је такав лукави демон сујете.

Има ли од ње наизглед ишта лепше? Или ишта привлачније? Међутим, ако видимо да је то маштарија и лицемерје, нећемо се уплести у мреже, нити ћемо подлећи овом науму. Но, на све што је речено за блудницу, може се несумњиво рећи и о овој: „Мед капље са усана жене блуднице“ (Приче Сол.5,3). Човек неће погрешити ако то исто каже и за сујету.

3. Јер, какав је плод Содоме, таква је и сујета: и њему је спољашњост сјајна, па онима који гледају одају споља утисак здравих плодова. Ако пак узмеш у руку крушку или јабуку, спољашња љуска која се прстима додирује одмах попушта и оне се у прах и пепео претварају. Такво нешто је и сујета. Кад се посматра изгледа велика и дивна, а када је прихватимо рукама она одмах баца у прах нашу душу. А да је сујета таква, види се са много страна. Елем, хоћеш ли да прво почнемо са спољашње стране?

4. Пуни се позориште, а сав народ седа одајући свечани приказ, и толико је присутних лица да су често и сама зграда и горњи спрат покривени телима људи, тако да се ни цигле ни камење не могу видети, него једино људска лица и тела. А када пре свих уђе племенити муж који их је сабрао, одмах сви устају, и као из једних уста испуштају

исти узвик, сложено га називајући покровитељем и заштитником заједничког града, и пружају руке к њему. Потом га сравњују са највећом од свих река, а блиставост његове племенитости и доброту која се од њега излива пореде с изобиљем вода Нила, називајући га Нилом (изливених) дарова. Други му опет још више ласкају, сматрајући да је овај пример Нила мали, те остављају реке и мора, поредећи га са океаном, да би показали да је он управо то: какав је онај по водама, такав је овај по племенитости! Једном речју, ни једну врсту похвале не изостављају.

Сјајан је изглед сујете! Али ви ми се сетите примера девојке са којом смо сравнили демона, окитивши га златом и дајући му младост блуднице, и видећете да нема велике разлике од овога призора.

5. Шта бива после овога? И он се њима покло- ни, и сам им ода почаст, па седне слављен од свих присутних, од којих свако жели да постане што и он, па макар одмах умрли. И пошто се уложи много злата, сребра, коња, хаљина, робова и уза све то потроши много блага, поново га испраћају са многим похвалама. Но, више их нема толико, јер када се заврши представа свак се враћа своме дому. Потом код куће бивају ручкови изобилни, мноштво мириса и велика светковина дана. У касно поподне опет исто; а слично у току два и три дана. Пошто, дакле, потроши све, као и безбројне златнике, тада се тек покаже ништавност ове славе – пепео и прах.

6. Кад најзад код куће сведе рачуне и схвати да је прекомерно потрошио, тада зајечи. Докле год је испуњен својим жељама, као опијен сујетом, трошиће како му се хоће, и не помишљајући ни најмање шта губи. Али када се поврати у дом у коме господари демон сујете, види тада да је час прошао, светковина окончана, види да су гледаоци напустили позориште, да нико реч не проговара, да штета није умишљена ствар већ да је стварно изгубио свој иметак – тада схвата да је све то био само пепео.

7. Ако пак потроши више него што има, он допадне беде те се пешке упути насред трга да проси, и тада нико од оних који су га звали заштитником ни да му приступи ни руку да му пружи – чак се радују томе што се догодило. Јер и онда кад су му клицали, уједала их је завист, и сматрали су као утеху за своја зла то што ће он који је био постао тако славан, бити беднији од свих. А када се нико не примиче и руку не испружа – има ли шта од тога јадније? Штавише, зар то није достојно плача? Има ли шта теже од тога?

8. Зар баш никога не знате коме се ово догодило? И то не само да му руке не пруже него, напротив и да га оптужују они исти који су га хвалили. Зашто је, кажу, бесан? Зашто славољубив? Зашто је даривао блудницама и глумцима? Неблагодарни човече, зар му се ниси баш ти дивио? Зар га ниси ти хвалио? Зар га ти ниси до овога довео својим пљескањем и похвалама? Зар га ниси називао Нилом? Океаном? Зар ниси читаве дане прово-

дио у похвалама њему? Откуд да се тако неочекивано промениш? И кад би требало да се сажалиш, ти га још више нападаш? За оно зашта си му раније плескао? Наиме, када видимо некога ко је кажњен за оно зашта смо га осуђивали, нисмо толико окамењени да се не бисмо сажалили, а када видимо некога да је доживео зло због онога због чега смо га хвалили, зар не би много више требало да се сажалимо? Сада осуђујеш? А када ти је приређивао светковине, када си данима остављао своје (послове), зашто то не осуђујеш?

9. Зар не видиш ђавоља посла? Какви су плодови сујете? Ја рекох: прах и пепео. Сад видим: не само прах и пепео него и огањ и дим. Јер, исход свега овога није само потпуна бескорисност, него и упадање у зла. То је прах и пепео за оне који много шта губе, а не добијају ништа; но, тако не бива код оних који доживе ово о чему сам говорио.

10. „Па шта?“, кажу они. Кад их многи поштују и диве им се због њиховог добротинства, зар је то мали плод? И те како је мали. Јер није велика част ово о чему је управо било речи: бити блаћен, осуђиван и клеветан. А шта је са онима којима се указује почаст? Не поштују њих због добротинства, него због ишчекивања људи да им опет приређују гозбе. Ако их поштују за оно од раније зашто их онда нападају кад немају? Зашто им се чак и не приближују него их презиру, називајући их распусницима и бедницима? Зар не видиш да је сујета заиста нека врста безумља?

11. Но, оставимо ову врсту (сујете), својствене једном или двојци, и пређимо на другу. Ако неко каже: „А шта је са онима који умерено троше за време градских прослава?“ Реци ми, молим те, каква је од тога корист? Јер, пролазна је и њихова слава и глас. А то је тако: кад би им неко дао да бирају између узимања онога новца – макар то била трећина или још мањи део – или да уопште не чују такву похвалу, мислиш да се не би хиљаду пута определили за ово прво? Јер ако су они спремни да за један динар учине толико срамотних и прљавих ствари, шта би тек урадили за толики новац узалуд потрошен?

12. Овде ћу упутити реч нашим верницима који гладноме Христу и без потребне хране, неће баш ништа да дају. Оно што они дају блудницама, глумцима и свирачима, само да би били на гласу, то ови не дају ради вечнога царства.

13. Но, пређимо на другу врсту сујете. Која је то? То је она која није својствена једноме и двојци – но многим. Радујемо се кад нас хвале и због ствари за које смо свесни да немамо никакве заслуге. И сиромах све чини да би се обукао у лепо рухо, ни ради чега другог сем да га људи хвале. Па иако је у стању да сâм себе послужи, он често изнајмљује слугу, не ради потреба, него да не би изгледао понижен служећи себе. Ради чега, реци ми, ти који се у свако доба сопственим рукама послужујеш, сада хоћеш да те служе руке другог? Потом, ако опет стекне нове златнике и сасуде

сребрне, изнова купује и раскошну кућу. Па и то без икакве потребе. Кад би то било због потребе већи део човечанства био би изгубљен и разорен. Ево шта хоћу да кажем: Постоје нужне ствари без којих нема живота, као што, на пример, родност земље јесте нужна ствар – ако она не доноси род, нема живота; одело за покривање, кров и зидови и обућа – то је нужно, а све друго је сувишно. Ако би пак то све и било нужно, човек не би могао живети без слуге, као што се ни без овога не може живети, и већина људи би пропала, јер већина нема оне који им служе. А када би било нужно употребљавање сребрног посуђа, и када се без њега не би могло живети, онда би већина људи пропала, јер већина њих нема сребра. Ако пак неко каже ономе који има сребра: шта ће ти то посуђе? Кажи разлог, и за какву је оно употребу? Ништа друго овај не би могао навести, осим почасту од стране мноштва: „Имам га да би ми се дивили, и да ме не би презирали, па га опет скривам да ми не завиде или ме угрозе“. Има ли ишта горе од овога безумља? Ако га имаш због похвале од многих, онда га свима показујеш, а ако се зависти бојиш, онда га није добро ни имати!

14. Да наведем још једно безумље? Често бива да су неки лишени најнужнијих ствари и да пропадају од глади, али посуђе не занемарују. А ако их упиташ о томе они одговарају: „Дужан сам чувати своје достојанство“. Какво достојанство, човече? Није у томе човеково достојанство! Онда

би великим понижењем били понижени и праведни Илија и Јелисеј и Јован; јер (Илија) ништа друго није имао сем кожуха, и затребала му је помоћ жене удовице, и то сироте, и просјачки је живео долазећи на врата те сироте жене и изговарајући речи просјака. Је ли се и Јелисеј понижавао зато што га је сирота хранила? Да ли се понижавао и Јован зато што није имао ни хаљине ни хлеба? Само је једно срамота: бити богат – и то велика срамота. Јер њиме човек задобија славу суровости, разблудности, сулудости и надмености, таште славе, животињства. Није достојанство у ношењу лепих хаљина, него је достојанство у украшавању добрим делима.

15. А многе чујем како се томе диве. „Тај и тај је достојанствен; кревет му је раскошан, и има мноштво посуђа од бронзе. То је човек домаћин!“ „Зашто приговараш нама, говори, који ово поседујемо; треба приговарати онима који имају више од нас“. Преко вас још више њих прекоревам. Јер ако не допуштам оправдање онима који мало имају, утолико пре то важи за оне који много поседују. Достојанство није сјај куће, нити раскош тапета, ни драгоцене простирке, ни украшени кревет, ни мноштво рогова. Све је то изван нас и нема ништа са нама. Оно што се нас тиче јесте умереност, презирање новца, презирање славе, исмевање почасти гомиле, сматрање људских ствари ништавнима, приврженост сиромаштву, превазилажење природе врлинским животом. То је благообраз-

ност, то слава, то част. А оно је узрок свих зала од самога почетка. Рећи ћу, како.

16. Тек што се роди дете, отац се на сваки начин стара не како да му живот усмери, него како да га украси и да га одене у злато и дивне хаљине. Шта то радиш, човече? Добро, ти си се у то оденуо. Но зашто у томе васпитавати дете које тог медила још није окусило? Ради чега му вешаш свет о врат? Детету треба добар васпитач да га усмерава, а не злато. Уз то пушташ му косу низ леђа попут девојке, чинећи дете женственим, и разнежујеш тврдоћу његове природе, од самог почетка му усађујући непосредну сувишну љубав према новцу, и учећи га да њим загосподаре бескорисне ствари. Зашто му припремаш још већу замку? Зашто га подвргаваш ономе што је телесно? „Муж је“, вели, „срамота ако има дугачку косу“ (1Кор.11,14). То је противно природи. Није по вољи Божјој. Забрањено је: спада у јелинско сујеверје. Многи пак стављају на уши златне минђуше. Камо среће да то ни девојке не стављају, а ви и дечаке водите у ову пропаст.

17. Вероватно има доста оних који се смеју овоме што говорим, као нечему ситном. Није то ситно но веома велико. Девојка која је у мајчинској одаји васпитавана да жуди за женским украшавањем, кад изиђе из очеве куће незгодна је и мучна своме мужу – тежа од порезника који изнуђује порез. Већ сам вам рекао да зло бива неискорективно зато што нико не брине о деци, нико им не

говори о девствености, нико о целомудрености, нико о презирању новца и славе, нико о свему ономе што нам је Светим Писмом опоручено.

18. Ако, дакле, од најраније младости деци недостају учитељи, шта ће постати? Јер, ако неки, од мајчинске утробе одгајани и до старости васпитавани, не успевају ићи правим путем, како ли тек зло неће чинити они који се од почетка свога живота навикавају да слушају такве ствари? И заиста, свако се свесрдно труди да научи своју децу вештинама, писмености и наукама, а да душу увежба у подвигу, о томе још увек нико не брине.

19. Не престајем да вас молим, да вас преклињем и да вас подстичем да пре свега другог доводите у ред своју децу. Тиме ћеш показати да заиста бринеш о своме детету, а бићеш зато и награђен. Послушај, дакле, и Павла који каже: „Ако *осџану у вери и љубави и у свейињи са чесијиошћу*“ (1Тим. 2,15). Макар био свестан хиљаде својих невоља, ипак изнађи бар неку утеху у својим невољама. Одгаји Христовог подвижника! Не кажем овим да га одвојиш од брака и пошаљеш у пустињу, или да га припремаш да прими монашко живљење. Не кажем то. Додуше, желео бих и Бога бих молио да га свако прими, али пошто изгледа да је тегобно, никога на то не приморавам. Одгаји Христовог подвижника, па иако је у свету научи га да од ране младости буде побожан.

20. Ако се у душу, док је још млада, урежу добре поуке, нико их више неће моћи избрисати ка-

да постану тврде као печат, попут воска. Још га имаш треперава и бојажљива и послушна, и у лику и у речи и у свему другоме – искористи почетне године како треба. Ти ћеш први уживати у добрима ако имаш доброга сина, а онда ће Бог. За себе се трудиш.

21. Кажу да бисери када се узму начас наликују на воду. Но, ако тај који их узме буде искусан, он узима у руку ону кап, и покрећући руку, на отвореном длану је пажљиво обрће, обликује је и чини је потпуно округлом. Кад се она већ једном обликује онда више није властан да јој промени облик. Јер, док је нешто мекано, за све је прикладно, пошто још нема свој коначан облик; зато се лако на било коју страну усмерава. Док оно што је чврсто, због тога што је стакло чврстину као какво трајно стање, не ослобађа га лако и не мења се у друго стање.

22. Дакле, на свакога оца и на сваку мајку гледамо као на сликаре, који слике и кипове са много брижљивости обликују, и тако се труде о тим дивним статуама. Сликари свакодневно стављају пред себе слику и наносе боје по потреби. Каменоресци, такође, то исто раде, сувишно одстрањујући а што недостаје придодајући. Тако дакле и ви: као некакви творци статуа, сво старање посвећујете обликовању чудесних статуа Божјих, те оно што је сувишно одстрањујете, а што је потребно придодајете. И свакога дана их посматрате: оно што по природи има предност, да би га развијали, а

што по природи недостатак, да би га одстранили. И са великом пажњом најприје код њих искорекоректорирате наклоност распусности, јер ова љубавна жудња особито досађује душама младих. Штавише, пре него ли од ње ишта окуси, научи га трезвности, тражењу, молитвеној будности; ма шта говорио или радио – да се осјењује знаком Часнога Крста.

23. Замисли да си ти цар који влада градом – детињом душом. Јер, душа заиста јесте град. И као што бива у граду: једни краду, други тргују, трећи раде, неко опет просто раде што им падне на памет – тако бива и у души са разумом и помислима: неки ратују против оних што наносе неправду, као што чине војници у граду; неки промишљају о свему, и телесном и кућном, као што у граду ради грађанска управа, нека опет заповедају, као што чине кнежеви; неки се распусно понашају, као што чине блудници; неки су чедни, као трезвени људи; неки су разнежени, какве се жене код нас; неки воде неразумне разговоре, као деца; неки, опет, попут робова примају заповести, као што чине слуге; неки су, пак, племенити, као што су слободњаци.

24. Потребни су нам закони, како би зле прогонили а добре подржавали, и како не би допуштали да се зли супротстављају добрима. Јер, ако неко у граду постави законе који лоповима дају превише слободе, тај све поремети; и ако војници показују одлучност тамо где не треба, доводе све

у опасност; и ако сваки сопствено место напусти да би заузео место другог, тај похлепом уништава добри поредак. Управо тако бива и овде. 25. Детиња душа заиста је град – град скоро саграђен и постројен, град који има стране грађане још увек без икаквог искуства. А док су такви, са њима је лако управљати. Јер онима који су се на рђав живот навикли, а такви су старци, тешко се променити, ако не и немогуће; они пак који су потпуно неискусни, лако ће примити твоје законе.

26. Постави, дакле, строге и оштре законе своје граду и онима који у граду живе и буди надзорник онима који их преступају; јер ништа не користи поставити законе, ако се они не извршују. 27. Зато постави законе и строго пази. Јер за сву васељену је нама законоположење и град који данас зидамо. Ограде и капије нека буду као четвора чула; сво остало тело нека буде као зид, а његове капије – очи, језик, чуло слуха, мириса, ако хоћеш. Јер кроз ове капије улазе и излазе грађани овога града, односно кроз ове капије улазе помисли. А оне се кваре и поправљају.

28. Хајде да најприје дођемо на капију језика, зато што се она највише користи, и пре свих других саградимо на њој вратнице и засовнице, но не од дрвета ни од гвожђа, него од злата. Јер уистину златан је град ако је овако грађен. Зато што у њему, уколико буде саграђен, неће боравити неки човек него сâм цар свих. Видећете, у наставку разговора, где ми постављамо његове царске дворе.

Градимо ми, дакле, вратнице и засовнице од злата, односно од речи Божје, као што пророк каже: *„Речи Божје су слађе од меда и воска устима мојим; боље су од злата и драгог камења“*. Научимо да се оне непрестано налазе у устима, и кад ходимо – и то не просто ни узгредно ни ретко, него стално. Не треба само златне плочице на врата постављати, него их цела целцата направити од пуног и тешког злата; и да имају драго камење наместо камења споља прилепљеног. А засовница ових врата нека буде крст Господњи, цео целцит направљен од драгог камења, постављен попречно по средини врата. А када тако чврста и златна врата направимо и ударимо им засовнице, учинићемо да и грађани буду достојни. А ко су они? То су честите и побожне речи које васпитано дете говори. Треба да удаљимо са великом пажњом свакога туђинца, да се не би неке скитнице и шкодљиви људи смешали са овим грађанима: речи псовачке и клеветничке, неразумне и нечисте, простачке и световне, све улази кроз ове двери, сем самога цара. А њему и свима који су његови нека буду отворена ова врата, да би се и о њима говорило: *„Ово су двери Господње, њраведници ће кроз њих ући“* (Пс.117,120), и по блаженом Павлу: *„Ако је нека добра реч за назидање, да донесе благодатиј онима који слушају“* (Еф.4,29). Нека то буду речи благодарности, химне чедне; нека вечно о Богу зборе, о мудрољубљу небеском.

29. А како ће то бити? И чиме ћемо их васпитавати? Ако будемо строге судије свега што се догађа, то ће и детету бити велика олакшица. Како? Оно се не бори за новац, ни за славу. Још је дете. Ни за жену, ни за децу, ни за кућу. Који је онда узрок његове псовке и хуле? Сва његова борба усмерена је на вршњаке.

30. Поставиш ли му одмах закон, нити ће кога псовати, нити на кога хулити, нити се клети, него ће бити миран. Ако ли видиш да прекорачује закон, казни га, било строгошћу лица, било оштрим речима, било преко ром; некад га, опет, похвали и дај му обећање. Немој да га бијеш често, и не навикавај га на такво васпитање. Јер ако навикне да се тако васпитава, научиће и то да презире. А кад се научи да презире, све ће преврнути. Него, нека се увек боји батина, али нека их не добија. Нека му се припрећују прutom, али без шибања. Нека претње не постају дело. Али, нека не буде уочљиво да се речи заустављају на претњама. Претња је добра онда кад се верује да ће постати стварност. Јер ако онај који је погрешно сазна да је то само застрашивање, презреће га. Нека ишчекује да ће бити кажњен али нек не буде кажњен, да се не би страх угасио, него да остане да гори попут ватре, и да спаљује сво трње одсвуда или као пијук оштар и дубок који копа у саму дубину. А када видиш да је од страха донео користи, попусти; јер нашој природи је потребан и изванредан одмор.

31. Научи дете да буде скромно и човекољубиво. Ако га видиш да ружи свога слугу, немој то превидети, него га слободно казни. Јер кад увиди да није допуштено ни свога слугу да ружи, утолико пре неће хулити ни клеветати онога ко је слободан и ко му је раван. Затвори му уста за зло. Ако видиш да некога клеветаше, ућуткај га и језик му окрени против његових властитих грехова. 32. Саветуј и мајци да ово говори детету, и васпитачу и служитељу, да би сви заједно били чувари и да пазе да ниједна од оних злих помисли не изађе из детета и његових уста и златних врата. 33. И немој да мислиш да све то захтева много времена. Ако од почетка строго наступаш и припретиш и поставиш толико чувара, довољна су два месеца, да се све постигне и да се ствар доведе до природне постојаности.

34. Ове двери, дакле, постаће тако достојне Господа, када ни прљавштина ни превртљивост ни неразумност, ни било што друго не буде изговорено, него само оно што Господу приличи. Јер, ако они који васпитавају (своју децу) за телесно ратовање, одмах при регрутовању их уче и да стрељају и да облаче војно рухо и коња да јашу, при чему узраст не представља никакву препреку, утолико више они који бивају позвани у вишњу (небеску) војску треба да се обуку у сав овај царски украс. Нека се, дакле, учи да поје Богу, како не би губио време у срамотним песмама и неприкладним причањима. 35. Ове двери нека се тако обез-

беде, а ови нека буду сврстани у грађане (овога града); друге убијамо унутра, као што пчеле убијају инсекте, не пуштајући их да изиђу напоље ни да се запате.

36. Пређимо сада и на другу двор. Која је то? Она која је близу ове и која јој је веома сродна: чуло слуха. Наиме, кроз ону грађани пролазе изнутра и кроз њу нико не улази; док кроз ову многи улазе споља, али нико кроз њу не излази. Ова је, дакле, веома сродна оној. Јер ако не дозволи ничему штетноме и кварноме да прекорачи њен праг, онда не ствара устима многе тешкоће. Јер онај који не слуша оно што је срамотно и зло, неће ни говорити срамотне ствари. Као што бива кад је она свему доступна, онда се и сама квари и уноси немир у све који су унутра. Можда би требало најпре о овој двери све казати и најпре њен улаз затворити.

37. Ништа, дакле, што је неприлично нека не чују деца ни од слугу ни од васпитача, ни од старатеља дадиља. Него, као што биљке имају највише потребе за старањем онда, кад су младе, тако и деца. Зато се побринимо за добре старатеље, да би деци у основи био постављен добар темељ, и да не би од самог почетка примили било што зло. 38. И не само то: нека не слушају ни бајке бесмислене и бапске: „Тај и тај завоље тога и тога...“ „Царев син и најмлађа кћер учинише то и то...“ Ништа од тога нека не слушају, већ нека слушају друге поуке које су без неког заплета и врло једноставне.

То је могуће и код деце и код слугу, али не код свих. Уосталом, не приличи свим слугама да се мешају, али нека буду видни, као што су видни они који прилазе вајаноме лику; тако и они који нам помажу у нашој уметности. Ако није неумесно да као градитељи, који подижемо кућу господару, не допуштамо лако да сваки слуга приступа грађевини, а да сада када небескоме Цару зидамо град и грађане, свакоме дозволимо да ради!? Дакле, оне слуге које су од користи нека буду сарадници. А ако никога нема, тражи да платиш слободном човеку врлинском; таквоме све дозволи, како би ти помогао на делу.

39. Нека дакле не слушају такве бајке. Него кад се дете одмара од напора учења – будући да душа воли да се бави древним повестима, – причај му, одговарајући га од детињарија сваке врсте. Јер одгајаш филозофа и подвижника и небеског грађанина. Говори му дакле и приповедај: „*Беху у сѿиара времена двоје деце једнога оца, два сина...*“ Па после станке додај: „*Изашли су из једне уѿробе. Један беше сѿиарији а друѿи млађи. Сѿиарији ѿак беше раѿиар, а млађи ѿасѿиир. Овај исѿиера сѿиада на ѿашњаке и изворе*“. Слатко приповедај, како би дете у томе уживало и како му душу не би преморио. „*А друѿи сејаше и сађаше. Наумише једном они да одају часѿи Боју. Узев ѿрвине своја сѿиада ѿасѿиир ѿринесе Богу*“. Зар није много боље причати о овоме него ли о златоруним овцама и оним вилењацима? Потом га подстакни – повест је и те

како садржајна – не додајући ништа неистинито, и причајући само оно што је у Светом Писму. „А њошио је њринео Боју њрвине, одмах сиђе ојањ с неба и све однесе на небески жрѡвѡник. Сѡарији, међуѡим, не учини ѡако, неѡ оѡиде и ѡрвине својих ѡрудова за себе задржи, а Боју ѡринесе само оно шѡо је ѡреѡекло. Но, Боѡ се и не обазре на ѡо, неѡ се окрену од њега и осѡави да ѡо буде на земљи, а оно ѡрими ѡоре к себи“. Тако бива и код надзорника имања: једноме од приносећих господар указује част и прима га унутра; другога оставља да стоји напоље. Тако се нешто и овде догодило. Шта се потом догодило? „Старији брат се ожалости као обешчашћен и заобићен, и постаде натмурен. А Бог му каже: „Зашиѡ си се ражалосѡио? Зар ниси знао да Боју ѡриношиш? Зашиѡ си ме ѡнизио? Оѡкуд ѡи ѡраво да се ѡуѡишиш? Зашиѡ си ми ѡринео од сувишка?“ Ако сматраш да је добро да говориш једноставнијим језиком, рећи ћеш: „Онај се умири немајући ништа да каже“, боље речено – заћута. После тога угледавши свога млађега брата рече му: „Изаћимо у ѡоље“. И повевши га, на превару уби га овај старији брат. А мислио је да се сакрио од Бога. Долази Бог к њему и каже му: „Где ѡи је драѡи ѡвој?“ Он одговори: „Не знам, зар сам ја чувар драѡа своѡа?“ Каже му Бог: „Где, крв драѡа ѡвоѡа вайије са земље к Мени!“

А нека и мајка буде присутна док се детиња душа обликује оваквим приповестима, да би и она помагала и похвалила то што је казано.

„Шта се њојом догодило? Оноја је Бој иримио на небо, и тај штио је умро нађе се јоре“. И тако, кроз овакве повести дете прима науку о васкрсењу. Ако пак у бајкама овакве ствари измишљају – „и створи је, кажу, полубогињом“, – па дете верује, а при томе не зна шта је „полубог“, а зна да је нешто више од човека, те чим то чује – диви се; колико ли ће се тек дивити ако чује о васкрсењу и о томе да му је душа узишла на небеса. „И овоја ирими (Бој) одмах на небо“, а онај убица, живео је много година злопатећи се стално у страху и ужасу; и трпео је безброј невоља, и свакодневно се мучио. И јасно опиши његову казну, а не благим речима: „Чуо је од Бога, да ће на земљи стењати и дрхтати“. А пошто дете не зна шта је то, ти му кажи: „Као што ти стојиш у агонији пред учитељем, очекујући да ћеш бити бијен, па те ухвати трема и страх. Тако је и Кајин стално живео, огрешивши се о Бога“.

40. Довољно му је засад о овоме. То испричај једно вече, док вечеравате. А онда нека мајка то исто понови. Потом, када више пута чује, тражи да и он исприча што је чуо, како би га подстакло. А када запамти повест, онда ћеш му рећи и чему она користи. Јер, када чује неку повест, душа и сама по себи, и пре твога објашњења уме да убере плодове. Но, ти и после тога кажи: „Видиш ли какво зло је угађање стомаку? Видиш ли какво зло је завидети брату? Видиш ли колико је зло мислити да се може сакрити од Бога? Јер Он све види па, и оно што је у тајности учињено!“ Ако само овај

наук посијеш у дете, нећеш имати потребе за васпитачем, с обзиром да ће овај од Бога страх утицати на дете више од било ког другог страха и да ће утврђивати његову душу.

41. Но не само ово него га и у храм води. И потруди се да га водиш особито кад се чита ова иста повест. Тада ћеш видети како је задовољан и како скаче и радује се, због тога што он зна оно што сви остали не знају, како иде испред њих, разуме и има велику корист. И тако се ово урезује у његово памћење. 42. Постоји и друга корист од ове повести. Нека научи од тебе да човек не треба да жали што подноси зло. Овде одмах на почетку Бог показује самом детету да је онога који му је омилио узео смрћу горе на небо.

43. Кад се ова повест утврди у детињем уму, испричај му другу, као на пример ону о друга два брата, и реци: „Била су, опет, друга два брата, старији и млађи. Старији је био ловац, а млађи – ратар“. Ова повест је још занимљивија од прве утолско више што је препуна догађања и што су ови били старији. „Ови двојица браће били су близанци. Пошто су се родили, млађега је волела мајка, а старијега отац. Старији је највише времена проводио вани на пољима, а овај млађи код куће. Једном, каже се даље, када отац остаре, рече ономе кога је волео: „Поиди сам, чедо, оидарео, оидиди, сидреми ми улов, идо јесид улови срну или зеца, ид донеси и исидеци, да бих јео и блайдословио иде!“ Млађему, пак, не рече ништа. Када мајка чу ово што

отац каза, позва млађега брата и рече му: „Чего, њошићо њвој оџац, зајоведи њвоме браћу да му донесе улов, да би јео и блајословио ња, њочуј ме: Оџиди код сџада и узми јариће младе и добре ња ми донеси, и ја ћу сџремићи као шџо воли њвој оџац, и унећеш му да би ње јегући блајословио“. А отац беше ослепио од старости. Пошто, дакле, млађи донесе јариће, испече их мајка, постави јело на тањир, даде детету и он га унесе. А обложи дете и козјом кожом, да не би био откривен, јер он беше гладак а његов брат длакав, да би се могао сакрити и да се отац не досети – и тако га посла. Отац, пак, мислећи да је то заиста старији син, пошто једе, благослови га. А кад се благослов заврши дође старији син доневши улов, па видевши шта се догодило повикавши заплака се.

44. Види колико се из овога рађа добара! Немој испричати сву приповест. Па ипак, шта се све из ње не рађа! Прво, деца се са стидом и поштовањем односе према родитељима, видећи колико је моћан благослов оца, па ће радије прихватити да претрпе и хиљаду удараца неголи да чују проклетство од родитеља. Јер ако нека бајка тако завлада њиховом душом да мисле да је веродостојна, како ли тек оно што је заиста истинито неће завладати њиховом душом и испунити је са страхом? Нека науче да стомак треба презирати; стога треба и ону повест говорити како се ништа не добија од тога што је неко првенац или старији. Јер, због неуздржања стомака овај продаде првенство прворођености.

45. Потом, када ово научи тачно, друге вечери рећи ћеш му: „Кажи ми повест о она два брата“! И кад он почне да говори о Кајину и Авељу, заустави га и реци: „Не тражим то, него оно о друга два, где је отац благословио“. И наведи податке, али још увек не даји имена. А када буде испричао све, придодај следеће и кажи: 46. „Послушај де, шта се после тога догодило. Овај је опет тражио да убије брата, као и онај први, и чекао је очеву смрт. Кад то мајка чу, уплаши се и сакри дете“. При томе претерано мудрољубље које превазилази детињи разум, може бити са расуђивањем засађено у нежни детињи разум, ако објаснимо ову повест. Зато ћемо му рећи: „Овај брат је отишао и доспео на извесно место немајући никога са собом – ни роба, ни неговатеља, ни васпитача, ни било кога другог. Дошавши на то место помоли се и рече: „Господе, дај ми хљеба и рухо и спаси ме“. Потом, рекавши ово, заспа од жалости. И виде у сну лествицу од земље до неба, и анђеле Божје како силазе и узлазе, и Самога Бога како горе стоји изнад главе, и рече: „Благослови ме!“ И благослови га и назва га Израиљ.

47. Овом приликом се подсетих овога имена па ми сад дође на ум и друга мисао. Која? Надевајући им имена, предајмо им тиме ревност за врлину. Нико, дакле, нека не жури да деци даје имена предака: оца или мајке и деда и прадеда, него праведникâ и мученикâ, епископâ и апостолâ. Нека им то буде на ревност. Један нека се зове Петар,

други Јован, а трећи нека носи неко друго име једног од светаца. 48. И остави се, молим те, многобожачких обичаја. Јер, није мало срамотно ни смешно, када се у једној хришћанској кући упражњавају многобожачки обичаји, као кад укућани пале светиљке па чекају посматрајући која ће се прва угасити и сагорети, и друге томе сличне ствари које проузрокују не мале несреће код оних који тако нешто чине. Немојте мислити да је ситно и безначајно то што се догађа.

49. Зато, дакле, и вас молим да дајете својој деци имена праведника. У почетку јесте било природно да се деца именују по прецима. То је била утеха у смрти, да би се чинило да онај који је преминуо живи у имену. А сада више није тако. Видимо, дакле, да праведници не називају тако своју децу. Наиме, Аврам роди Исака; Јаков и Мојсије се нису назвали по прецима, нити ћемо наћи неко од праведника да се тако звао. Коју ли врлину име не показује и какву ли утеху? Заиста, други разлог промене имена нећемо наћи осим тога да оно буде подсетник врлине. „Ти ћеш се звати, каже, Кифас, што значи Петар (то јест *сѿена*)“. Зашто? Зато што си Ме (признао). „И ти ћеш се звати Авраам“. Зашто? Зато што ћеш бити отац народа“ (Пост. 17,4-5). А Израилъ зато што виде Бога. На основу тога, дакле, и ми започнимо старање о деци и васпитајмо их.

50. Али, као што сам рекао: „*Виде лестѿвицу усмерену ка небу која је доиѿрала донде*“. Нека, дакле, име светих уђе у домове преко давања имена

деци, да се не доводи у ред само дете него и отац, када буде схватао да је отац Јованов, Илијин, Јаковљев. Ако се надева име са побожношћу и с поштовањем према умрлима, и тиме задобијемо више сродство са праведницима неголи са прецима, то ће веома бити од користи и нама и деци. Но, немој мислити да је ово ситница, зато што је малено. И те како је то питање користи.

51. Али, као што рекох, вратимо се опет наставку повести: „*Виде лесѿвицу уѿврђену; зайѿражи да буде блаѿсловен; блаѿслови ѿа Боѿ; оѿиѿде својим рођаѿцима; чуваше сѿѿадо*“. Даље испричај оно у вези невесте и његовог повратка, па ће и од тога имати много користи. Види, наиме, шта шта ће све научити: васпитаваће се да се у Бога нада, да будући од племенита рода не презире никога, да се не стиди сиромаштва, да храбро подноси невоље и још много штошта.

52. А затим, кад узрасте, говори му и још трепетније повести. Јер, све док је њежнијег разума не товари му тако велико бреме, да га не би преплашио. А када буде имао петнаест година или више, нека чује истину о паклу. Тим пре кад му буде осамнаест година, па и мање, нека чује оно о потопу, о Содому, о збивањима у Египту, све оно што је пуно казни, са много опширности. А кад још више сазри нека чује и оно из Новог Завета, оно што се односи на пакао. Огради његов слух овим повестима и безбројним другима, дајући му примере и из личнога живота.

53. А ако неко прича лажљиве ствари, никако нећемо дозволити, као што сам већ рекао, да му нико приђе. Ако видиш да слуга пред њим говори ружне ствари, одмах га казни и буди строг и оштар испитивач онога што је сагрешено. Ако видиш девојку, боље нека девојка и не прилази, како се не би разбуктала ватра, сем ако се ради о старици или некој која нема ништа чиме би привукла младића; девојке нека се чува више неголи огња. Тако он неће ништа неприлично говорити ако ништа неприлично не буде чуо, него се буде овако и у овоме одгајао.

54. Хоћеш ли да пређемо на следећу двер: чуло мириса? И оно, ако се не затвори, уноси много штете, као што су мириси, миришљави кад... Ништа тако не распаљује настројење душе, и ништа је толико не упропашћује колико уживање у мирисима. „Шта, питаће неко, зар се треба радовати смраду?“ Не кажем то, већ ни овоме ни ономе. Нека му нико не приноси мирисе, јер чим их осети мозак се распаљује. Одатле израњају и страсти, и бива велики напад искушења. Стога затвори и ту двер. Јер, њено дејство је да удише ваздух а не да прима мирисе. Можда ће се неки насмејати како се о ситним стварима старамо кад о самом начину живљења разговарамо. Но, то нису ситне ствари, него је у овоме ако се тако чини, утемељење и устројство целе васељене.

55. Постоји и друга двер још лепша од ове, коју је веома тешко сачувати: двер очију. И зато је

она горе отворена и испуњена красотом. Она има многа вратанца и то не само она која гледају, него која су гледана кад су добро обликована. 56. Овде су потребни строги закони. А први међу њима јесте: никад не слати дете у позориште, да се не би потпуно штетовало како преко чула слуха тако и преко чула вида. Нека васпитач и на трговима веома строго пази на њега, водећи га путевцима и саветујући га да никад не подлегне томе што му шкоди. 57. А да (дете) не би примало оно што види, потребно је много домишљатости: не дозволити претерано украшавање и чешљање косе која се подшишује ради скромности. Ако детету пада тешко то што се лишава украса, најпре нека научи да оно сâмо јесте најлепши украс. 58. А да би се сачувао од гледања неприличних призора довољне су оне повести о синовима Божјим обманутима од кћери човечијих (Пост.6,1-4), повести о содомистима (Пост.19,1-29), о паклу и о свему осталом.

59. Особито су овде дужни васпитач и пратилац да покажу велико старање. Покажи му друге лепоте и одвратићеш му очи отуда; (покажи му) на пример небо, сунце, звезде, цвеће по земљи, баште, лепоту књига. Нека тиме напаја своје очи. Има и много шта друго што не наноси штету. 60. Веома је тешко сачувати ову двер, зато што она има огањ који се унутра налази и који је, могло би се рећи, природни нагон. Нека се учи божанским песмама. Ако не буде изнутра подстакнут, онда неће хтети да гледа ни оно што је споља. Нека се не ку-

па са женским особама. Јер, навика је чудна ствар. Не треба га ни слати тамо где је мноштво жена.

61. Нека стално слуша повест о Јосифу. Нека учи даље о Царству небеском, и о томе каква награда чека оне који живе целомудрено. Обећај му да ћеш му довести и лепу невесту, и да ћеш га учинити наследником имања. У свему му запрети, ако видиш да се супротно томе понаша, и реци му: „Нећемо, дете, наћи честиту жену, ако се не будеш показао по свему уздржљив и ако не напредујеш у врлини. Ако ли истрајеш, брзо ћу те оженити“. 62. Наравно, ако буде строго васпитаван, неће ружне речи изговарати, и унапред ће стећи вишњу побожност. Говори му о лепоти душе. Развијај у њему разборитост према женама. Говори му да бити презрен од ропкиње јесте ропска особина, и да младић потребује нарочито много подвига. Јер онај који говори бива видљив, онај пак који гледа није видљив – јер ово чуло је веома брзо – и док седи међу многима човек може стрелама очију завести коју хоће. Нека нема ништа заједничко са женом; нека сем мајке не гледа ниједну жену; не дај му злата; нека ништа мрачно не уђе у њега; нека презире раскалашност и све што је томе слично.

63. Постоји још једна двер, но не таква ко што су ове остале, него која се распростире на сво тело. Називамо је чуло додира. Она изгледа као да је затворена, али будући отворена, она све преноси унутра. Њој не допустимо да дође у додир ни са меким хаљинама ни са телима. Строго се пре-

ма њој поставимо. Подвижника одгајамо па нам се ово подразумева. Нека, дакле, не употребљава ни меке постеље ни меке хаљине. И све ово нека нам буде као правило.

64. Сад кад смо већ ушли у овај град хајде да напишемо и одредимо законе, пошто смо оно што се тиче двери довели у поредак. Прво упознајмо тачно домове и одаје грађана, у којима бораве, било јаке било разваљене. 65. Каже се, дакле, да место и дом гњева јесу груди и срце у грудима; жеље – јетра, а разума – мозак. А гњев има своју врлину и свој порок: врлина му је трезвеумље и снисходљивост, а порок – дрскост и неваљалство. Врлина жеље је трезвеумље, а порок – раскалашност разума; врлина разума је разборитост, а порок безумље. Постарајмо се, дакле, да нам се врлине рађају на овим местима, и да рађају такве грађане, а не рђаве; јер ове страсти се појављују као нека врста мајки помисли.

66. Зауоставимо се, на пример, на ономе што је тирјанско – на гњеву. Њега младић нити треба у потпуности да искорењује нити је допуштено да га свагде употребљава. Него их треба вежбати од најраније младости да трпе, када се њима самима наноси неправда а ако виде некога другога да му се чини неправда, да храбро устану и да на прикладан начин притекну у одбрану ономе што је у невољи. 67. А како то извести? Ако се са слугама својим увежбавају и подносе презир и не осећају тегобу када их ови не слушају, и нека добро

испитају све што су они другима сагрешили. У таквим стварима увек је отац господар: строг и неумољив према онима који преступају законе, благ и приступачан према онима који их извршавају, и спреман да многим наградама обдари своје дете. Управо тако и Бог управља васељеном страхом од пакла и обећањем Царства. Тако и ми да чинимо са својом децом.

68. Нека буде много оних који ће их са сваке стране подстицати да се увежбавају и испробавају да од својих домаћих подносе гњев. Па као што се на борилишту атлете пре такмичења испробавају на својим домаћима, да би победивши њих постали непобедиви за противнике, тако и дете нека се васпитава у своме дому. Нека то буде што чешће отац или брат који ће највише утицати на њега. И сви нека се особито старају о његовој победи, било да се неко брани или супротставља, рвајући се, нека то буде тако да би се он у томе увежбао. Тако и слуге нека га изазивају стално и праведно и неправедно, да би се свуда учило победи над гњевом. Ако ли га отац изазива, то није тако важно: јер очево име спречиће душу, неће јој дати да бунтује. Међутим, нека то чине вршњаци и слуге и слободњаци да би се на њима учио трпељивости.

69. Постоји и нешто друго. А шта то? Када се гњеви, подсећај га на његове сопствене страсти, када се на пример према робу грубо понаша, како овај ништа није згрешио, и како би му то изгледало кад би он сâм био на његовом месту? Кад га

видиш да бије роба, праведно га казни; ако грди учини му исто, нека не буде ни размажен ни диваљ, да би био и мушко и снисходљив. А често ће му гњев бити и од помоћи, пошто ће и сам некад децу имати или бити господар свију. Увек је гњев користан, а бескористан је само онда када треба да бранимо себе од њега. Зато се ни Павле никад није њиме послужио ради себе самога, него само ради оних којима се чини неправда. Чак је и Мојсије, који је био смиренији од свих људи, кад је видео да се његовом брату чини неправда, употребио гњев, и то витешки (ср. Број.12,3). А кад је сам био наружен, није се уопште бранио, него је побегао. Нека се такве приче слушају: док двери још украшавамо требају нам оне безазленије; а кад доводимо у ред грађане који су ушли, онда је време ових узвишенијих прича. Тако нека му то буде један закон: никад да се не брани кад је ружен или кад зло трпи и никада да не остави другога да то трпи.

70. А и сам отац ће бити много бољи кад ово учи и себе доводи у ред. Ако не ради нечега другога а оно ради тога да не би пример довео у питање – постаће много бољи него што јесте. Тако нека га учи да буде ниподоштавано и презирано. Нек ништа не тражи од слугу као слободан, него нека што више себе услужује. Нека му робови служе само у ономе у чему није у стању сам себе послужити. На пример, није могуће слободном кувати. Јер, остављајући по страни труд који је слободном потребан, он не треба да се предаје том ра-

ду. Ако, међутим, треба да опере своје ноге, нек то никад не чини роб, него он сâм себи. То ће слободнога учинити омиљеним код слугу и веома драгим. Нека му нико не додаје хаљину; ни у купатилу нека не чека служење од другога, него сâм нека све ради. То ће га учинити и крепким и скромним и омиљеним.

71. Учи га и о људској природи, и о томе шта значи бити роб а шта слободан. Реци му: „Чедо, није било робова у старини у време наших прародитеља, него је грех увео ропство. Јер, кад би неко увредио оца, он је био осуђен да буде роб својој браћи. Зато пази да не будеш роб својих робова. Јер, ако се гњевиш као они и чиниш све исто, и немаш ниједне врлине више од њих, онда нећеш имати ништа више ни по достојанству. Потруди се, дакле, да им будеш господар, али не тиме него понашањем, да ти се не догоди да као слободан постанеш њихов роб. Или, зар не видиш колико је отаца који су се одrekli синова и увели слуге у њихово достојанство? Чувај се, стога, да ти се ништа такво не деси. А ја нити то хоћу нити то желим – ти си господар и једнога и другога.

72. Тако смируј његов гњев, заповедајући своје детету да се према слугама понаша као према браћи, и учи га ономе што је природно, говорећи му речи Јовове: „Ако сам се и оірешио, каже он, о слуіу моја или о слушкињу моју, када се буду судили са мноm, шіа да чиним кад ме буде исіиіивао Госіод? Кад ме буде наділедао који ћу одіовор да-

ији? Нису ли они зачеји у уијроби као шиио сам и ја зачеј? Насијали смо у истиој уијроби“. (ЈОВ 31,13-15). И опет: „Јесу ли ми слушкиње честіо јовориле: „Ко ће нам даји да се засијимо меса њеіова? Јер сам веома блаі био“ (ЈОВ 31,31).

73. Зар мислиш да је Павле случајно рекао да онај који не зна да управља својим домом не треба ни да буде постављен да управља Црквом? Кажи му, дакле: „Ако видиш да је слуга изгубио оловку или да је перо расцепио, не гњеви се и не грди га него буди опроштајан, буди снисходљив“ – тако ћеш на малим стварима научити да подносиш велике штете било да је изгубио вео за таблу било медени ланчић. Деца су груба при губитку таквих предмета, радије би умрла него ли оставила да овако нешто остане некажњено. Стога овде треба укротити напраситост њиховог гњева. Јер и сам добро знаш да онај који је у овоме попустљив и снисходљив, кад постане човек, лако ће подносити сваку штету. Ако, дакле, има таблу направљену од доброг дрвета, веома чисту и без икакве прљавштине, а на њој медене ланчиће и писаљке као од сребра и друге такве дечје ствари, па их његов слуга изгуби или оштети, а дете се после тога не разгњеви, већ је тиме дало потврду великог мудрољубља. И немој одмах купити друго да се не угаси његов гњев, већ кад видиш да више не тражи нити је било чим обузет, онда излечи оно што га је озлоједило.

74. Овде се не ради о малим стварима, овде је реч о начину живљења целе васељене. Васпитавај га да даје предност млађем брату ако га има; ако нема њега онда – служи. Јер, ово је пример највећег мудрољубља. 75. На тај начин, дакле, укроћуј гњев да би у нама рађао смирене помисли. Јер, кад није низашта страсно везан, кад не наноси штету, кад не треба исцељења, кад се не нервира када се другоме указује поштовање, одакле ће се онда гњев распалити?

76. Сад је време да пређемо на похотљивост. Ту је, мислим, и двострука целомудреност и двострука штета; наиме, младић не треба ни блудно да се самозадовољава нити да пада у блуд са женама. Љекари кажу да ова телесна похота снажно напада после петнаесте године. Како, дакле, да укротимо ову звер? Шта да радимо? Каквом уздом да је зауздамо? Не знам за другу осим (узде) пакла. 77. Прво, одвојимо (уклонимо) га од скарадних призора и слушања, и нека слободно дете никад не уђе у позориште. Ако пак буде тражило онамошње уживање, покажимо му ако их нађемо, његове вршњаке, који се од тога уздржавају, да би се савладао ревносно их подражавајући. Јер ништа, баш ништа, не помаже толико колико завист! И у свему тако чинимо, особито ако је завидан. Ово има већу снагу и од страха и од обећања и од свега другога.

78. Потом, смислимо му друга нешкодљива задовољства. Водимо га светим људима, подајмо

му одмора. Частимо га многим даровима да би душа могла поднети поругу због забране (одласка у позориште). А наместо оних представа уведи лепе приче, шетње по баштама и посете сјајним грађевинама. А после тога нападнимо на оно речју говорећи му: „О чедо, оне представе су за неслободне, који желе да виде жене разголићене, које гадости говоре. Обећај да нећеш ништа ружно слушати ни говорити, па отиди. Но, није могуће онде не чути ништа скарадно. Недостојно је твојих очију оно што се тамо збива. Истовремено, пољубимо га док му говоримо, загрлимо га рукама и стегнемо, да бисмо му показали нежност. Свим тим ћемо га омекшати.

79. Дакле? Као што сам већ рекао, нека му никако девојка не прилази нити га послужује, него ропкиња, и то већ поодмаклих година, односно старија особа. И нека се овоме дода реч о Царству (небеском), и о онима који су у старини засијали целомудреношћу, како код оних изван, тако и код оних унутар (Цркве). И стално овим испуњујмо његове уши. А ако и међу слугама има оних који су целомудрени, и од њих треба узимати примере. Јер, било би веома ружно да слуга буде целомудрен, а слободан да буде гори од њега.

Постоји и други лијек. Који? Нека се учи да пости; ако не стално, а оно два дана у току недеље: среду и петак. И у цркву да иде. А увече, кад се позориште заврши, нека га отац узме и покаже му оне који оданде излазе; нека се наруга старци-

ма зато што су постали неразумнији од младих, а младима зато што су подлегли огњу страсти. Па нека пита своје дете: „Какву корист су сви ови стекли? Ништа осим срамоте, бруке и презира“. Према томе, уопште није мала ствар за стицање целомудрености удаљавати се и свих од представа и од свих слушања.

80. Има и нешто друго: треба га учити да се моли са много ревности и умилења. И немој ми рећи да дете то никад неће прихватити. Штавише, дете које је бистро и пробуђено и те како ће то да прихвати. Много ћемо таквих примера видети код старих, као Данило, као што је Јосиф. Не говори ми о седамнаест Јосифових година, него при томе размисли: чиме је он то угоднио оцу, и то више од своје старије браће. Зар и Јаков није био млађи? А Јеремија? Зар Данилу није било свега дванаест година? А Соломон? Зар није и сам имао дванаест година кад се молио оном чудесном молитвом? Зар Самуило, који је био млад, није учио свога учитеља? Зато не падајмо у очајање. Јер, ово не прима онај који је незрео у души, а не онај који је по годинама млад. Нека се, дакле, учи да се моли са великим умиљењем и да бди колико је могуће. И уопште, нека се детету као узор постави карактер светог човека. Јер, онај који се труди да се не заклинје нити да ружи онда када је сâм ружен, који не говори рђаво и не бива одбојан, и који пости и моли се, од свега тога има довољну утеху за целомудреност.

81. Ако га пак припремаш за световни живот, не часи да му доведеш невесту, и не чекај да он најпре заврши војску или да се дохвати јавних послова, него прво се побрини о његовој души, па се тек онда постарај о спољашњој слави. Или мислиш да мало доприноси браком кад се чедни младић са чедном девојком сједини? То није мало ни за целомудреност жене, а не само за целомудреност младића. Зар неће управо тада љубав бити нарочито чиста? А што је од свега најважније: зар Бог неће тада бити изузетно милостив, и са безброј благослова тај брак испунити, када се сједине онако како је Он сам заповедио? То ће учинити да младић у свом памћењу има само љубав. А ако ли буде поробљен том похотљивошћу онда ће га свака жена исмејати.

82. Ако хвалиш девојку и због лепоте и због скромности и због свега осталог, па онда додаш да „она неће прихватити да буде твоја ако сазна да живиш немарно“, онда ће се он, као кад се човек нађе у крајњој опасности, много више потрудити. Јер, ако је онога светога преварила љубав према вереници и приволела га да служи још седам година (ср. Пост.29,30), боље речено четрнаест година, тим пре ће то бити са нама. Кажи да „сви невестини, и отац и мајка и слуге и комшије и пријатељи, посматрају тебе и твоје понашање, и све ће јој испричати“. Вежи га већ сада, том везом – везом која целомудреност ствара. Тако, ако не може од прве младости да има жену, нека од тог доба

има заручницу и нека се труди да буде честит. То ће бити довољно да га од свега неваљалога одврати.

83. Постоји још један чувар целомудрености: нека стално посматра старешину цркве и нека слуша од њега многе похвале, а отац нека се поноси њима пред свима који слушају ове похвале. Нека буду стидљиве девојке које га виде. Тако ће му приче и страх од оца и обећања, а после њих награда код Бога, и сва она добра у којима ће уживати они који су целомудрени, дати велику стаменост. 84. Додај томе и углед у војсци и у јавном животу. Уз то нека реч против раскалашности стално буде пуна презира, а пуна похвала о целомудрености. Све је то у стању да завлада детињом душом. Тако ћемо у њему створити чедне мисли.

85. Има и још нешто; пређимо сада на оно што је од свега важније, а што свиме влада. А шта је то? То је разумност. Овде је потребно много труда, да би га учинили разборитим, и да би се он од сваке неразумности ослободио. Овај део мудрољубља је изузетно велики и чудесан: задобијање знања о Божјим стварима, о свему ономе што људе онамо чека, о паклу, о Царству. „*Почейшак мудросѣи је сѣрах Госѣодњи*“ (Приче Сол. 1,7). 86. Усадимо му такву разумност и извежбајмо га да познаје људске ствари, да зна шта је богатство, слава, моћ, како би их он презирао а стремио за оним што је несравно веће од тога. Подсећајмо га и на оне поучне речи: „Чедо, само се Бога бој и осим Њега не бој се никога другога“. 87. Од свега тога

постаће разборит и драг човек. Јер, ништа не чини човека тако неразумним колико ове страсти. За мудрост Божју довољно је имати страха и расуђивања о људским стварима, које и приличи имати. А ово је врхунац мудрости: не враћати се на детиње ствари. Нека се васпитава да сматра да новац није ништа, да људска слава није ништа, да моћ није ништа, да смрт није ништа, да овај земни живот није ништа. Тако ће бити разуман. Ако га после такве вежбе уведемо у брачну ложницу, појми какав ће то бити дар за невесту.

88. А свадбу немојмо правити са свиркама нити са гитарама нити са плесачима. Јер, такав ће младожења бити осрамоћен великом неумесношћу свега тога. Него призовимо Христа онде. Јер, овај младожења је достојан Њега: позовимо Његове ученике да дођу на свадбу. За њега ће то бити од свега најбоље. Тако ће овај научити како да поучава своју децу, а она своју, и тако ће се добити златни ланац. 89. Оспособимо га да се, према својим могућностима, бави и јавним пословима који нису грешни. Ако се прихвати војне службе, нека се научи да не стиче новац нечасно, исто тако ако брани оне којима се чини неправда, или било шта томе слично.

90. А и мајка нека научи да у овоме васпитава своју кћерку, држећи је подаље од раскоши и украшавања и свега осталогa што је својствено женама блудницама. Нека, дакле, све чини сагласно овом закону; нека од раскалашности и пијанства

одаљује и младића и девојку. Јер, и то увелико доприноси целомудрености, пошто младиће мами похотљивост, а девојке жеља за украшавањем и кинђурењем. Све то дакле потиснимо. И тако ћемо моћи да угодимо Богу одгајајући такве подвижнике. Да бисмо и ми и деца могли задобити блага обећана онима који Га љубе, благодаћу и човекољубљем Господа нашега Исуса Христа, са Којим Оцу, заједно са Светим Духом, слава, власт, част, сада и увек и у векове векова. АМИН.

Свети Јован Златоуст
(мозаик у Светој Софији у Цариграду, 9-10. век)

Св. Јован Златоуст и Св. Апостол Павле
у виђењу Златоустовог ученика Прокла
(фреска у Манастиру Хиландару, око 1800.г.)

Епископ др Јован (Пурић)

ВАСПИТНИ УТИЦАЈ ПОРОДИЦЕ У ФИЛОСОФИЈИ ВАСПИТАЊА СВ. ЈОВАНА ЗЛАТОУСТОГ

*Место и улога породице и сујружничке љубави
у хришћанском образовању по Св. Јовану Златоустом*

Породица је, по општем консензусу како православног богословско-антрополошког искуства тако и секуларне антропологије, *основна ћелија* сваког друштва: „Породица је основно социјално окружење у коме се личност развија“.¹⁾ Породица није само социјална „категија“, она је, у православном искуству, „Црква у малом“: „У породици су присутне све или макар основне црте оне љубави која пребива у Цркви“.²⁾ Породица је „показатељ друштвеног здравља – где нема здраве породице, нема ни здравог друштва“.³⁾

Ова веза – између здравља породице као основне ћелије друштва и здравља самог друштва – није нимало случајна. Без обзира на то да ли се друштво сагледава из перспективе социологије, било да се посматра из перспективе педагогије, непорецива је чињеница да управо у породици почиње и завршава се живот свакога човека, да на животу породице почива живот свих људи, односно целокупног друштва.

¹⁾ Н. Трнавац – Ј. Ђорђевић, *Педагогија*, Београд 1992, стр. 97. Упоредити: *Педагошка енциклопедија 2*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1989, стр. 219. У многострукости својих аспеката, породица је пуни израз сложености људске природе и човековог начина постојања (*Op. cit.*, стр. 219).

²⁾ Антоније Блум, *Брак и породица*, Православни брак и породица, Светигора, Цетиње 2000, стр. 276.

³⁾ Димитрије Дудко, *Породични животи данас*, Православни брак и породица, Светигора, Цетиње 2000, стр. 294.

Много векова пре него што су постављене и развијене савремене социолошке теорије друштва, Јован Златоуст, велики архипастир, богослов и педагог Цркве, знао је да се:

„Свет састоји од градова, градови – од домова, а домови – од мужава и жена, и зато, када дође до сукоба између мужа и жене, у домове улази рат. Када се домови ускомешају, и у градовима долази до немира. Када су узнемирени градови, неминовно се и цела васељена испуњава пометњом, ратовима и сукобима“.⁴⁾

Дакле, у породици се зачиње све што се дешава у свету, те зато криза породице и породичног образовно-васпитног процеса јесте увек и заматак духовне кризе друштва, док благостање породице јесте основа благостања и стабилности друштва. Зато свако разумно и одговорно друштво у свакој епохи исказује интересовање и бригу за трајно духовно и морално здравље породице, без обзира на промене историјских околности и структура друштава током историје.⁵⁾

То је условљено свешћу друштва о томе да породица, као основна ћелија друштва, игра веома важну улогу, ако не и одлучујућу, у педагошком процесу образовања и васпитања личности које представљају субјекте друштвеног живота: „Породица је најзначајнији фактор у развоју и васпитању личности“.⁶⁾

У породици свој одраз налази разноврсни свет социјалних и моралних односа друштва, остварују се духовне потребе човека за љубављу, дружењем, пријатељством, материнством и очинством, за емотивним општењем. Педагошка функција породице неизмерно је велика у поређењу са свим другим институцијама човечије делатности и социјалног живота.⁷⁾ Ни дечији вртић, ни школа не мо-

⁴⁾ Св. Јован Златоуст, *Беседа о томе да нико не треба да очајава или да се моли за њројасте нејријателе*, Слава Богу за све, Београд 2006, стр. 547.

⁵⁾ Нила Капор-Стануловић, *Психологија родитељства*, Полит, Београд 1985, стр. 16.

⁶⁾ Н. Трнавац – Ј. Ђорђевић, *Op. cit.*, стр. 97.

⁷⁾ *Истио*.

гу заменити породицу; свака образовна институција јесте епилог једног процеса који се, у суштини, ипак, зачиње и одвија унутар породице.⁸⁾ Наши образовно-васпитни, социјални, интелектуални и други потенцијали су понајвише условљени околностима нашег породичног живота.⁹⁾ Породица је способна да открије све постојеће способности у детету, или, пак, напротив и нажалост, да га морално и животно унакази, учинивши га потпуно неспособним за нормални лични и друштвени живот.

Позната је чињеница да је криза породице као основне ћелије друштва, по правилу, основни узрок друштвене кризе, али и то да, постоји повратно дејство друштва у кризи на породицу: наиме, криза у друштву често дејствује као узрок распада породице, унутарпородичне отуђености, отргнутости детета од родитеља. Свака друштвена криза има многе узроке: од верских до културних, од дневно-политичких до економских,¹⁰⁾ али један од најважни-

⁸⁾ Уз сагласност педагога да се у породици, као основном облику друштвеног организма, врше свакодневни непосредни интерперсонални утицаји који имају васпитни и образовни карактер. Породица је „природна школа“ за васпитање и самоваспитање племенитих људских осећања. Непосредном интеракцијом старијих и млађих чланова породице врши се васпитна функција и припремају млади за нове брачне везе и нове породичне одговорности (Душан М. Савићевић, *Образовање за животи у породици*, Завод за издавање уџбеника, Београд 1967, стр. 74).

⁹⁾ „Породица, као емоционална заједница, омогућује детету потпуни емотивни развој и психичку сигурност; васпитни утицаји у породици најдуже трају и врше их најдуготрајније иста лица као васпитачи, а васпитаници (деца) са својим васпитачима (родитељима) повезани су дубоким емотивним везама“ (Н. Трнавац – Ј. Ђорђевић, *Op. cit.*, стр. 97).

¹⁰⁾ На жалост, код нас су познати само паушални подаци о броју склопљених и разведених бракова, а студије су рађене углавном за микро-средине (упоредити: Мр Невенка Стојичић, *Криза институције брака у АП Војводини кроз призму социјалних података*, Нови Сад 1989, стр. 5-6). Ако имамо у виду цивилизацијску и верску сличност Српског и Руског народа, морамо узети у обзир и податке за Руску федерацију, који су, у једнакој мери, забрињавајући. Упоредити: Павле Гумеров, *Домаћа Црква – породични животи у савременом свету*, Православни брачни живот кроз питања и одговоре, Образ светачки, Београд 2008, стр. 237. Забрињава нас посебно податак који наводи Павле Гумеров да се у Русији, у току 1989-2002, за 40% повећао број људи који никада нису ни ступили у брак!

јих фактора савремене друштвене кризе јесте дубинска криза институције брака. Из пописа становништва за 2003. годину на подручју Црне Горе видимо да је било 8.232 разведене жене и 4.054 разведена мушкараца. И једни и други се разводе у просечном животном добу од око 50 година,¹¹⁾ значи онда када већ имају стечено и брачно, и родитељско, и животно искуство.

Ту се само по себи намеће следеће антрополошко питање: како људи те старосне доби, и поред свеколиког животног искуства, нису успели да стекну и довољну животну мудрост да одрже свој брак? Дубоки су корени ове кризе институције брака, а најпре их треба тражити у концепту живота који себе схвата у контексту индивидуалистички оријентисане егзистенције, у контексту *индивидуализма*.¹²⁾ Када је свој живот схватио као поље развоја искључиво субјективног и индивидуалног карактера свога бића, без потребе да свој идентитет гради кроз заједничарење са другима, већ, напротив, да се самоодређује кроз одвајање од других, западни човек је самим тим одустао од могућности да буде делатни педагог другима. Педагогија увек тражи одрицање од себе, од својих навика и угодности, она захтева да се служи другима ради њиховога добра.

У свим историјским и друштвеним условима православна породица се показивала и показује као оптимални тип основне социјалне структуре. Њу је могућно описати у виду добро уређеног устројства, где је све засновано на дубинској међусобној повезаности и међусобној послушности њених чланова, што, наравно, захтева стални труд одрицања од сопственог егоизма, самољубља и себичности, као и напор за превладавање опседнутости собом.¹³⁾ Такво благообразно устројство и функционисање право-

¹¹⁾ Завод за статистику Црне Горе, Подгорица 2007, стр. 21

¹²⁾ Христо Јанарас, *Криза институције брака*, Православни брак и породица, Светигора, Цетиње 2000, стр. 291.

¹³⁾ Христо Јанарас, *Op. cit.*, стр. 292.

славне породице се остварује на водећем принципу – принципу љубави:

„Љубав нас“, каже Златоуст, „изграђује, сједињује и повезује међу собом. Она је глава, корен, извор и маги свега доброг и свих блага, источник освећења, почетак и крај врлине. Љубав све побеђује, и ништа не може тако привући као љубав. Љубав је велика наставница, она може да поправља обичаје, да исцели пороке и да води ка благочешћу и добронарави.“¹⁴⁾

Узајамна љубав јесте прво обележје хришћанске породице и православне педагогије у целости: „По њоме ће сви њознаћи да сине Моји ученици ако будеште имали љубав међу собом.“¹⁵⁾ Тумачећи ове речи, Златоуст констатује да је љубав „обележје ученика Христових... и [истинити] начин живота“.¹⁶⁾ Савремена православна педагогија је наставила ово поимање љубави као основе породичног живота: „Суштинско својство породице јесте љубав. Породица почива на љубави, она је оваплоћење међусобне љубави неколиких људских бића“.¹⁷⁾

Златоуст, у горе наведеним речима, наглашава педагошки карактер породичне љубави. Међутим, треба истаћи да је за Златоуста породична љубав, пре свега, Божанскога карактера: Бог-Љубав је Извор сваке људске љубави. Код Златоуста су, дакле, педагошки концепти уско повезани са теолошким, као и теолошки са педагошким. То значи да Златоуст схвата љубав у јединству Божанског и човечанског, односно теолошког и педагошког: љубав је основ и једног и другог, она „изграђује, сједињује и повезује“, она је антрополошки принцип јединства и кохезиона сила свега створеног:

¹⁴⁾ Свети Јован Златоуст: *Дела*, том 11, Московска Патријаршија, Москва 1993, стр. 86; том 9, стр. 779.

¹⁵⁾ Јн.13,35.

¹⁶⁾ Св. Јован Златоуст, *Беседа о врлинском живоју*, Златне речи о Богу и људима, Образ светачки, Београд 2004, стр. 297.

¹⁷⁾ Софија Колумзина, *Хришћанско образовање у њородици*, Православни брак и породица, Цетиње 2000, стр. 321.

„Нека за жене не постоји ништа драгоценије од мужа, а за мужеве ништа што би волели више од жена. Наши животи се одржавају једнодушношћу мужева и жена, тиме се одржава све на свету“.¹⁸⁾

Ово је од особитог значаја у свету у коме се љубави уопште, па и љубави у породици, придаје готово само емоционална и споредна вредност. Али, љубав, па ни породична, за хришћанску педагогију никада није само то. Напротив, она је основни *еџистенцијални* увид и осећање: православна породична љубав је „сродна тројичном схватању Бога – људско биће не може постојати само по себи и само за себе, него се очовечује кроз однос љубави према другим људским бићима“.¹⁹⁾ Како напомиње свештеник Максим Козлов: „Још у претхришћанској епохи, Аристотел је дао дефиницију љубави: то је – *желети другоме добро*. А за Хришћанина љубав је – живети ради добра другог“.²⁰⁾

Љубав је, дакле, први, оформљујући и утемељујући принцип породице. Разумљиво је да је стога и Златоустава педагогија сва у знаку двоједне љубави: Божанске и човечанске, тј. богочовечанске. Наравно, хришћанска љубав није апстрактно начело, ни у теолошком, нити у педагошком смислу. Она увек захтева конкретно лично чињење, деловање, дејствовање. Она захтева практичку врлину. Зато је педагошка улога породичне љубави код Златоуста оцртана у нарочитом врлинослову, у педагошкој породичној аретологији.

¹⁸⁾ Св. Јован Златоуст, *Беседа о њоме да нико не ђреба да очајава или да се моли за њројастџ неџријатијеља*, Слава Богу за све, Београд 2006, стр. 547.

¹⁹⁾ Софија Куломзина, *Хришћанско образовање у њпородици*, Православни брак и породица, Цетиње 2000, стр. 321. Тема тројичног односа Оца и Сина и Светога Духа, као парадигме међуљудског породичног односа, још је потпуније и лепше развијена у: Амфилохије Радовић, *Основи њправославноџ васџиџања*, Цетиње 2002, стр. 109 и даље.

²⁰⁾ Максим Козлов, *Породица – њоследње уџочиџиџије смисла*, Православни брачни живот кроз питања и одговоре, Београд 2008, стр. 7.

Ова аретологија је *нормативној* типа. Као некада Свети Апостол Павле, тако и Златоуст посебну пажњу посвећује свим аспектима брачних односа мужа и жене, њиховим међусобним дужностима и обавезама, уз помоћ којих сазрева, продубљује се и развија њихова међусобна љубав. *Љубав увек подразумева обавезу и одговорности* према другоме. У хришћанској антропологији Христос је жива парадигма истинитог Човека: у том кључу, пренесено на план брачних односа, супруг-муж, који се угледа на Христа, постављен је као педагошка парадигма за супругу-жену. Златоуст опомиње мушкарца да жена не сме да буде одбачена ни због чега, осим због прељубе.²¹⁾ Њене личне или телесне мане нису разлог за нарушавање и прекид брачне заједнице. У хришћанском браку, као ембриону будуће породице, неопходан је реалан однос према животу, али и међусобни педагошки саоднос супружника. Зато Златоуст поучава мужа да буде хришћански педагог своје жене:

„А шта, рећи ћеш, ако је жена свадљива, ако је немарна, ако има и мноштво других мана? Све то одважно подноси и немој је одбацити због тих недостатака, него их исправљај. Ти зато и заузимаш место главе, да би знао да исцелиш тело.“²²⁾

И жена би требало да буде педагог свога супруга:

„Заиста, жена благочестива и разумна најпре може образовати мужа и уредити његову душу према својој жељи. Јер ни пријатеље, ни учитеље, ни старешине неће он послушати тако као своју жену када га она поучава и даје савете“.²³⁾

²¹⁾ Св. Јован Златоуст, *Беседа о њојме да нико не њреба да очајава или да се моли за њројасни њејрицајшеља*, Слава Богу за све, Београд 2006, стр. 547.

²²⁾ *Истио*.

²³⁾ Св. Јован Златоуст, *Беседа на Јеванђеље њо Јовану 61*, Православни брак и породица, Цетиње 2000, стр. 346. Златоуст наставља: „То поучавање за њега има извесно задовољство, јер он воли свога саветника. И ја бих могао навести пример многих сурових и неукротивих мужева, који су били смекшани на тај начин. Јер жена је са мужем и за трпезом, и у постељи, и у раћању деце, и у пословима јавним и тајним, и при доласку и при одласку, и у много чему другом. Она му је у целости предата и сједињена са њим као што је тело сједињено са главом“.

Или, како на другом месту напомиње Светитељ:

„Чак и ако муж буде зао, ако упада у неверовање, чак и тада љубећа жена, украшена хришћанским врлинама, сопственим примером може привући мужа к благочестивости“.²⁴⁾

Дакле, и сам брак јесте установа и догађај *педагошког карактера*; зато је и породица део сталног педагошког процеса међусобног образовања и васпитања. Стабилност брака и породице зависи од стабилности међусобне хришћанске педагогије супружника, јер се унутар тог процеса остварује надилажење сопственог егоизма и самодовољности, тј. изградња истинске међусобне преданости и љубави.²⁵⁾ Најпреча обавеза хришћанске жене је љубав према своме мужу, побожна послушност њему, верност душевна и телесна, као и животна оданост, што је тема 5. главе Посланице Ефесцима Св. Апостола Павла:

„Све проистиче из љубави. Од љубави жене бивају добре и пажљиве према мужевима, брижљиве о дому и чуварне. Љубав служи као залога мира, усаглашености и везаности. Од љубави потиче постојана целомудреност, која предупређује сваки раздор. Ако је муж паганин, онда ће он убрзо поверовати захваљујући жени-хришћанки, а ако је хришћанин, онда још више љубећа жена неће допустити ни раскош, ни неправовремене расходе, ни расипања, ни некућевности, нити било шта слично“.²⁶⁾

Обавеза предане, верне и несебичне љубави, такође, важи и за мужа као хришћанска обавеза *par excellence*: „Свако од вас [мужева] треба да љуби своју жену као самога себе“.²⁷⁾

Истинити хришћански брак је предуслов за истиниту хришћанску породицу, а хришћанска породица јесте, и данас, модел реално применљивог и културно-историјски

²⁴⁾ Св. Јован Златоуст, *Дела*, Москва 1898, том 5, стр. 218.

²⁵⁾ Леп пример оваквог односа је дао Н. В. Гогољ у својој класичној приповести „Старовременске спахије“ (*Древные помещики*). Умесну анализу видети у: М. Козлов, *Op. cit.*, стр. 240.

²⁶⁾ Свети Јован Златоуст, *Четвртина беседа на посланицу Тимџу*, *Дела*, Том 11, Московска Патријаршија, Москва 1993, стр. 862.

²⁷⁾ Свети Јован Златоуст: *Дела*, Москва 1898, том 8, стр. 410.

потврђеног модела успешне породице. Зато би, као предуслов обнављања друштвених вредности, данас поново требало да се истакне вредност хришћанске брачне педагогије. Деценијама пропагирани стереотип сентиментално-грађанске „брачне идиле“, као и њему супротни „идеал“ – ванбрачних веза „слободног мушкарца/жене“ показали су сву своју друштвену јаловост односно деструктивност. Реалност хришћанске педагошке породичне љубави, онако како ју је, у својим пастирским Беседама, описао Златоуст данас је неопходна као предуслов обнове породице а, тиме, и целовите друштвене обнове.

Улога родитеља у процеси породичног образовања и васпитања по Св. Јовану Златоустом

Први учитељ детета јесте његова мајка.²⁸⁾ Васпитавати дете у вери, то може само љубеће материнско срце: „Али, да би у природу усађено материнство постало савршено, потребно је да буде осмишљено вером и да буде облагодарењено.“²⁹⁾ Верско, као и свако друго васпитање започиње још у време мајчине бременитости³⁰⁾ кроз молитву Богу за нерођено дете и за достојан хришћански живот детета када се буде родило.³¹⁾ Први месеци и године живота детета у педа-

²⁸⁾ Кетрин Хајд, *Мајка у хришћанској породици*, Православни брак и породица, Светигора, Цетиње 2000, стр. 239.

²⁹⁾ Кетрин Хајд, *Op. cit.*, стр. 240-241.

³⁰⁾ Упоредити: Љ. Милошевић, *Трудноћа и њенашање родитеља*, Понашање родитеља, Никшић 2007, стр. 29.

³¹⁾ Ово је предањски начин да се спречи умножавање немилых појава попут оних да мајке, непосредно након порођаја, изјављују да не осећају никакву љубав према детету које су тек родиле, или, још страшније, чедоморства, које је, чак и у другој половини XX века, било присутно у Црној Гори у таквом степену да је Велики суд донео „Наредбу о кажњавању ванбрачних престапа“, у којој се у тачки 5 каже: „Ако жена или ђевојка затрудњела употреби отровна средства, или при рођењу удави дијете, биће кажњена са 5 година затвора, као убица“ (*Из љавне историје*, Јустисија, 2002, стр. 40). Ту су и антрополошка истраживања која говоре о културама за које је карактеристично да су мајке према својој деци или равнодушне, или изразито грубе, или се понашају на отворено одбацујући начин. Ту су и статистички подаци за нешто ранији

гошком смислу потпуно зависе од мајке, деца од ње добијају прво знање о Богу, уче од ње да се моле, да савршавају крсно знамење, мајка дете уноси у цркву и доноси пред иконе у цркви и кући:³²⁾ „Сваки поступак мајке утиче на хришћански развој детета, уколико мајка кроз њега пројављује своју љубав и бригу и пружа детету осећај сигурности и задовољства“.³³⁾ У овом периоду се ствара оно што прототипично јереј Евгеније Шестун назива „родитељским благочешћем као средством очувања благодатног живота деце“.³⁴⁾

Књижевни корпус Златоустових дела је препун примера религијског васпитања од стране мајки: пророчица Ана, мајка пророка Самуила је тема његове чувене беседе *О Ани*. У изразито педагошким беседама *О сујетни и васийишању* и *О васийишању деце*, он даје поуке мајкама како да хришћански васпитавају децу. Величанствен је пример мајке Светих Макавеја, што је тема три Беседе Златоустове о Светим Макавејима.

Мајка је први биолошки и психолошки хранитељ детета. Дете је од ње потпуно биолошки зависно у најранијем периоду свога живота.³⁵⁾ Стога је њена педагошка улога незамењива и неупитна; истинском мајком биолошку мајку управо чини педагогија, а не пука биолошка функција. Златоуст о томе каже следеће: „И није пуко ношење у утроби дело мајке, већ је то и добро [=хришћанско] васпитање.“³⁶⁾ Улога мајке је неизбежна у породичном педаго-

период, који говоре да је у Паризу, и то за само једну годину, од 21.000 новорођенчади чак 19.000 послато на бригу туђим особама. Пазваничним статистичким подацима седамдесетих година XX века у Америци је било евидентирано око 1.500.000 деце злостављане од својих родитеља (Нила Капор-Стануловић, *Психологија родитељства*, Нолит, Београд 1985, стр. 60-63).

³²⁾ Евгениј Шестун, *Православна педагогија*, Москва 2002, стр. 428.

³³⁾ Др Драгомир Сандо, *Православно васийишање деце до седме године живота*, Београд 2006, стр. 110.

³⁴⁾ Евгениј Шестун, *Op. cit.*, стр. 428.

³⁵⁾ *Исто*.

³⁶⁾ Св. Јован Златоуст, *Омилија о сујетни и васийишању*, редакција Воронежске епархије (не постоји издање у РГ).

шком процесу. Данашња педагогија и психологија добро знају колико су деца која су одрасла без присуства мајке имала потешкоћа да, током одрастања, правилно развију све аспекте здраве и целосне личности.³⁷⁾ Зато Златоуст наглашава улогу мајке не само у васпитном, него и у дидактичком процесу, и упозорава:

„Нека и дететова мајка буде у близини када се његова душа образује таквим речима, не би ли и она прискочила у помоћ у том образовном поступку и похвалила оно што је исприповедано“.³⁸⁾

Мајка је, као личност на коју је дете биолошки и педагошки превасходно упућено, центар дететовог целокупног света. Зато је њен хришћански педагошки труд у основи дететовог будућег васпитања.

Међутим, педагошка обавеза хришћанског васпитања не почива само на плећима мајке: „Та обавеза је заједничка, како за очеве, тако и за мајке“.³⁹⁾ Златоуст даје оцу следеће упутство:

„Ја сам те поставио над њима [децом] у својству њиховог учитеља, наставника, старатеља... Старај се о оном духовном [код деце]“.⁴⁰⁾

Отац, као глава и лично начело јединства хришћанске породице, по Златоусту, стоји у центру хришћанског *васпийино-образовног* процеса. Готово цела *Омилија о сујетии*

³⁷⁾ Упоредити како теоријске поставке, тако и резултате истраживања проблема дезинтеграције породице у: Анђелка Милић, *Социологија породице – кријсика и изазови*, Београд 2007, стр. 262-274.

³⁸⁾ Св. Јован Златоуст, *Омилија о сујетии и васпийињау* 40. Мајка се спомиње као основ дидактичког процеса на више места у поменутом делу, нпр. у § 32: „Саветуј и мајци да ово говори детету...“ Напомињемо да Златоуст не прецизира који облик комплементарности (како хоризонталне, тако и вертикалне), супружници треба да остваре у породици. Разумно је претпоставити да је њему ближа била линеарна подела рада и линеарна комплементарност патријархалног друштва позне антике, што не значи да је ова културолошка варијабла норматив за све епохе. Само да напоменемо да Златоуст није био присталица никакве „сегрегатне комплементарности полова“. Он напросто инсистира на потреби да се оба родитеља ангажују у васпитању.

³⁹⁾ Св. Јован Златоуст, *О васпийињау*, Отачник бр. 2, Москва 1997, стр. 3.

⁴⁰⁾ *Исјео*, стр. 22.

и васпитувању упућена је хришћанском оцу и представља дидактички модел за правилно очинско васпитавање и поучавање деце у хришћанском духу.

Особито су импозантна напред поменута три слова *Противницима монашкој живоји* од којих су два (*Неверујућем оцу* и *Верујућем оцу*) посвећени очевима оних младића који су одлучили да се посвете монашком подвигу. Као и за мајку, тако и за оца, по Златоусту, важи неопходност надилажења биолошке везе – хришћанском *педагошком везом*:

„Родити сина није довољно да би онај који је родио [родитељ] рођенога научио ономе што је корисно. Рађање, наравно, доприноси да родитељ буде снажно љубављу привезан за дете. Међутим, да би се непогрешиво знало шта је детету корисно, није довољно само родити и волети [дете]. Кад би тако било, онда ниједан човек не би могао боље од оца да види шта је корисно његовоме сину, јер нико други не може волети сина више но отац. Међутим, и сами очеви на делу признају своје незнање, због чега децу и одводе учитељима, предају их васпитачима, саветују се са многима, бринући се о томе који начин живота да изаберу за свог сина“⁴¹⁾

Дакле, отац је, такође, позван да своју емоционалну везаност за дете оствари на један *педагошки* начин. Остваривање педагошке функције породице је могуће тек када су и отац и мајка свесни своје педагошке улоге и одговорности. Наравно, Златоуст је итекако био свестан биолошких темеља емоционалне везаности родитеља за децу.⁴²⁾ Штавише, та повезаност је, по њему, део Божанске благодатне педагогије: „Ради одређеног циља Бог је поставио у природу такву неодољиву тежњу родитеља према деци“, вели Златоуст, „да би родитеље поставио у нужност да се старају о деци, установивши касније законе бриге о деци, управо као што је, најпре, успоставивши празнике, наре-

⁴¹⁾ Св. Јован Златоуст, *Противницима оних који њодсјичу људе на монашки живоји*, Слава Богу за све, Образ светачки, Београд 2006, стр. 235.

⁴²⁾ Анђелка Милић, *Социологија породице – кријтика и изазови*, Београд 2007, стр. 85.

дио да се, потом, објасни њихово установљивање“. Златоустава педагошка мисао је позив – који је и данас отворено упућен – да осмислимо ову емоционалну повезаност на један педагошки начин.

Златоуст указује на важност личног хришћанског примера родитеља. Првобитном верском васпитању детета, тј. буђењу духовних сила душе „унутарњег човека“, од највеће користи је живи пример живота родитеља и њиховог благочестивог понашања, што, наравно, није особеност само хришћанског породичног васпитања, будући да су родитељи као „модел“ препознати и у савременој световној педагогији.⁴³⁾ Подсетимо се овде битног душевног својства боголике личности, а то је – поистоветити себе са другом личношћу, подражавати њене поступке, начин мишљења или изражавања... Деца су, у пуном смислу речи, одраз, „слика и прилика“ својих родитеља, њиховог биолошког тј. генетског, али и социјалног, културолошког, естетског, етичког и религијског наслеђа.⁴⁴⁾

Према речима Златоустовим, поучавање деце преко поступака и живота родитеља јесте најбоље поучавање. Дела увек говоре и сведоче јаче од речи. Дете запажа, органски упија и опонаша оно што раде старији. Мишљења, речи и поступци одраслих су за њих увек ауторитативни по себи. Кроз призму атмосфере у породици прелама се дечије схватање целокупног околног света,⁴⁵⁾ човека и његових поступака, изграђују се вредносни оријентирани.⁴⁶⁾ Свака реч и поступак родитеља врши неприметан утицај на моралност дететове личности. Уколико родитеље интересују само материјалне потребе, онда ће се то неизо-

⁴³⁾ Упоредити: Љубинка Милошевић, *Васпийни односи у породици*, Београд 1995, стр. 139.

⁴⁴⁾ Упоредити: Др Драгомир Сандо, *Православно васпийнање деце до седме године живота*, Београд 2006, стр. 130–131.

⁴⁵⁾ Др Драгомир Сандо, *Op. cit.*, стр. 132.

⁴⁶⁾ Љубинка Милошевић, *Васпийни односи у породици*, Бгд, 1995, стр. 141.

ставно одразити и на дететово схватање животних вредности. Златоуст непрестано опомиње родитеље на миметички карактер дечијег понашања и нарочито наглашава одговорност родитеља, у породичном педагошком процесу, као бихевиористичких прототипова детета. Тако, на пример, у *Омилији о сујејши и васицијању* Златоуст опомиње очеве да је отац дужан да се сам исправи (уколико не живи личним добрим животом), како би дао прави пример детету „ако ни ради чега другог, а оно да не би сам пример довео у питање“.⁴⁷⁾ Стога сама атмосфера у породици мора бити хришћанска: родитељи први треба да живе по јеванђелским заповестима и да тиме пружају пример истинског живота својој деци: „Ниједна ружна реч нека не изиђе из уста ваших, већ само оно што је добро за поучавање у вери, како не бисте кварили [децу] сопственим примером“.⁴⁸⁾ У породици се формира оно што Софија Куломзина, водећи православни педагог руске дијаспоре на Западу у другој половини XX века, назива „хијерархијом животних вредности“.⁴⁹⁾ Очигледно је да ће и деца бити васпитана у складу са хришћанским животним вредностима ако родитељи, у једнодушју, деле основна начела хришћанских животних вредности.

Златоуст даје својеврсне методичке препоруке родитељима, нарочито, у погледу вођења педагошких разговора са децом. Разговор је један од основних метода васпитања детета и суштински посматрано, разговор би требало да буде основни педагошки метод у сваком, а пре свега у породичном васпитно-образовном процесу.⁵⁰⁾ Наиме, основни садржај хришћанских разговора са децом би, по Златоусту, требало да чине библијске приче и Житија Све-

⁴⁷⁾ Св. Јован Златоуст, *Омилија о сујејши и васицијању*, 70.

⁴⁸⁾ Св. Јован Златоуст, *О васицијању деце*, Отачник бр. 2, М. 1997, стр. 14.

⁴⁹⁾ Софија Куломзина, *Хришћанско образовање у породици*, Православни брак и породица, Цетиње 2000, стр. 328.

⁵⁰⁾ Софија Куломзина, *Op. cit.*, стр. 330.

тих – њихово читање и тумачење. Златоуст предлаже да се такви породично-педагошки разговори организују на следећи начин:

„Када се дете одмара од напорног учења, а душа ужива слушајући приче о прошлости, управо тада са њим разговарај, одврати га од свега детињастог [=инфантилног, незрелог], јер ти васпитаваш философа, борца и становника Небеса... Па му, стога, и кажи: Некада давно имао отац два сина...“⁵¹⁾

Излагање мора бити интересантно и разумљиво детету:

„Учини пријатним своје излагање да би дете нашло извесно задовољство и да не би умарало душу своју“.

Пошто заврши своје казивање неке поучне приче, отац детету поставља питања да би оно, кроз одговоре, могло исказати своје схватање приче, догађаја и поступака људи, као и да би им, у складу са својим узрастом, дало моралну оцену. Приповести родитеља су образовно-васпитног карактера, граде се сагласно принципима наизменичности, приступачности, поступности и доследности.⁵²⁾ Деци се никада не даје одмах сав поучни и васпитни материјал, него само онај његов део који је дете способно да усвоји у датом моменту, што је, уосталом, потпуно компатибилно са праксом савремене педагогије. Избор приповести условљен је старосним и другим личним карактеристикама детета, а отац притом увек полази од пажљиве и проницљиве процене интелектуалних способности, нивоа развоја и социјалног искуства детета.⁵³⁾

Златоуст предлаже следећи метод кога родитељи треба да се придржавају приликом излагања образовно-васпитног материјала детету, а да би тај материјал учинили приступачним детету: треба ићи од простог ка сложеном,

⁵¹⁾ Св. Јован Златоуст, *О васийишању деце*, Отачник бр. 2, М. 1997, стр. 17.

⁵²⁾ Т. Љ. Шишова, *Царица врлина*, Смрт детињства и живот у Цркви, Београд 2008, стр. 134.

⁵³⁾ Др Драгомир Сандо, *Православно васийишање деце до седме године живота*, Београд 2006, стр. 133.

од блиског и деци познатог према оном што им је далеко и непознато, од поучних прича ка практичном учвршћивању. Испочетка се детету даје материјал који је највише прилагођен дечијем сазнању: описују се природне појаве и животне ситуације и догађаји, као и односи међу људима, који су блиски дечијем искуству. Златоуст препоручује да се иде од једноставних према сложенијим причама:

„Јер када смо украшавали врата, имали смо потребу за што једноставнијим причама, док сада, када улазећи унутра васпитавамо становника, долази време за оне узвишеније приче“.⁵⁴⁾

Позитивна улога поучних хришћанских прича утврђује се кроз практичну делатност у животу детета и родитеља.⁵⁵⁾ Посебно је, у овом погледу, важно посеђивање цркве у периоду кад се детету преносе одређене хришћанске или библијске приче и када се са њим води разговор о тим причама, јер на тај начин наративна дидактика постаје методика *црквеног васпитања*:

„И не само то већ га и у цркву води“, саветује Златоуст, „узми га за руку, настојећи да га тамо водиш, нарочито онда када му се чита нека слична прича. Видећеш како се оно [дете] тада весели, како од радости скаче што зна оно што други не знају, видећеш да има предност над осталима, јер је унапред обавештено о причама, чиме стиче велику корист. Тај чин ће тада остати дубоко урезан у његовом памћењу“.⁵⁶⁾

⁵⁴⁾ Св. Јован Златоуст, *О васпитању деце*, Отачник бр. 2, Москва 1997, стр. 25. Под „вратима“ Златоуст подразумева чула, сходно античкој представи о чулима као о „вратима“ кроз која спољашњи свет улази у човека. Златоуст говори о религијским приповестима као првом садржају који би морао да образује морално и верско биће човека. Ово је сасвим у складу са принципима савремене педагогије. Родитељи би, разговарајући са дететом, али и кроз међусобни разговор, требало да образују дете не само верски, него и у општем смислу. На тај начин се код детета изграђују не само етички појмови (добро – зло, истина – лаж, правда – неправда) него и естетско осећање (лепо – ружно), као и култура говора. Упоредити: Евгениј Шестун, *Православна педагогика*, Москва 2002, стр. 439.

⁵⁵⁾ Софија Куломзина, *Наша Црква и наша деца*, Светигора, 1996, стр. 61.

⁵⁶⁾ Св. Јован Златоуст, *О васпитању деце*, Отачник бр. 2, М. 1997, стр. 20.

Дакле, принципијелно важно васпитно значење немају приче саме по себи, него чврстина усвајања знања које се путем њих преноси детету. Главно је „усадиш у душу детета“, учврстити у његовом разуму морално значење и смисао поучних прича. Дете би требало да извуче духовну корист из добијене поуке и да ту поуку утврди кроз своју практичну делатност, да у пракси реализује етички садржај педагошке нарације.⁵⁷⁾

Разумна употреба таквих приповести у васпитној делатности хришћанских родитеља омогућава постизање доброг педагошког ефекта:

„И ако само једно такво правило [преузето из приче] успеш да усадиш у душу детета, неће ти бити потребан васпитач, јер се страх Божији боље од сваког другог страха испољава у детету и потреса његову душу“.⁵⁸⁾

Са друге стране, „и сам ће отац [услед свега овог] поста-ти много бољи, јер ће у време када томе буде поучавао дете, и себе васпитавати“.⁵⁹⁾

Педагошки процес се не ограничава само на верско васпитање, већ подразумева и морално васпитање.⁶⁰⁾ Морално васпитање, по увиду В. Зјенковског, увек треба да иде заједно са верским. Хришћански родитељи су обавезни да васпитавају децу у моралној чистоти нарави: прво што треба образовати јесте срце, будући да је оно „место“ сабраности морално-верског живота. Васпитавати децу у Христу, ради спасења душе, то значи преносити им хришћанске врлине. Хришћанска педагогија увек мора да буде усмерена на остварење аретолошких димензија васпитања:

⁵⁷⁾ Татјана А. Флоренска, *Педагогија поверења*, Смрт детињства и живот у Цркви, Београд 2008, стр. 100.

⁵⁸⁾ Св. Јован Златоуст, *О васпитању деце*, Отачник бр. 2, М. 1997, стр. 20.

⁵⁹⁾ Св. Јован Златоуст, *Op. cit.*, стр. 20.

⁶⁰⁾ Др Драгомир Сандо, *Православно васпитање деце до седме године живота*, Београд 2006, стр. 138.

„Дај му [детету] оно што је велико, а не оно што је мало. Научи га да љубомудрује [тј. да живи хришћански]. Оно што је најважније јесте добро понашање а не оштроумност, моралност а не снага говора, дела а не речи“.

Хришћанска моралност је, за Златоуста, „ослонац нашег живота“: она је услов за постизање основног циља хришћанског живота – спасења душе, као и основа друштвеног и личног благостања.⁶¹⁾ Наравно, то не значи да су ове, друштвено цењене и вредне особине (друштвено и лично благостање), непотребне хришћанском детету. Ипак, православна педагогија је, пре свега, одређена аретолошким кључем. Хришћанска наравствена (морална) педагогија чини човека целовитим, калокагатијским (како су говорили древни Јелини у лику Сократа), односно „добрим и лепим“ у Христу, док га, на пример, красноречивост чини друштвено успешнијим. Хришћанско васпитање је у стању да успешно синтетише ова два аспекта, што је парадокс, али, истовремено, и стварност хришћанског педагошког идеала. Тако Златоуст, обраћајући се „неверујућем оцу“, каже да је његов син, који је постао монах, „због своје просте и изношене одеће познатији не само од дворјана, него и од самог крунисаног [тј. цара]“.⁶²⁾

На основу истраживања дела Јована Златоуста, која се тичу породичног васпитања, могуће је извести следеће закључке. Место и функција хришћанског васпитања и образовања у православној породици засновани су на јеванђелском и апостолском учењу. У православној поро-

⁶¹⁾ Свети Јован Златоуст, *Беседа на посланицу Ефесцима XXI*, стр. 186.

⁶²⁾ Св. Јован Златоуст, *Прогностицима оних који подстиичу људе на монашки живот*, Слава Богу за све, Образ светачки, Београд 2006, стр. 243. Читаво б. слово *Неверујућем оцу* развија ову тему. У завршној фрази кулминира поента: „Царска обележја су установљена законом и постала су нешто обично... Међутим, ако о твом сину било који придошлица каже да је он презрео очево богатство и испразну славу, да се уздигао изнад овоземаљских надања, те да се удалио у пустињу и обукао изношену и грубу одећу, сви ће се у том часу окупити и почети да се диве, кличући му због његове душевне величине“.

дичној традицији јасно су дефинисани циљеви, задаци, принципи, методе и начини породичног васпитања. Садржај педагошког процеса у породици укључује широки спектар аспеката развоја детета: верски, морални, умни и природни. Постављени, у својству утемељујућих, принципи трезвене љубави према детету и приоритета духовног над телесним, омогућавају јединство садржаја хришћанског васпитања и образовања у породици. Аспекти породичног педагошког процеса су међусобно повезани, узајамно условљени и потчињени главном циљу васпитања – спасењу боголике личности човекове, које се збива кроз остваривање иконе Божије у васпитаваном детету.

Црквени карактер породичног образовања и јерархијски карактер породичне заједнице

Златоустова „социологија“ стоји у нераскидивој вези са његовом, предањски утемељеном, Еклисиологијом, будући да је најузвишенији идеал његовог „социјалног Јеванђеља“ било и остало друштво у коме више неће бити потребни манастири и у коме би се хришћанска социјалност сваког човека испунила у Цркви као икони Царства Небеског.⁶³⁾ Црква је, за Златоустог, једино место спасења, једини простор у коме човек може да оствари своју истинску човечност – богочовечност по благодати:

„Не удаљуј се од Цркве, јер од Цркве ништа није силније. Црква је твоја нада, твоје спасење, твоје уточиште. Црква је виша од Небеса и шира од земље“.⁶⁴⁾

Зато је разумљиво што је Златоустова породична педагогија у потпуности прожета идеалом црквености детета, али и сваког члана породице. Хришћанска породица,

⁶³⁾ Св. Јован Златоуст, *Противницима оних који подстиичу људе на монашки живот*, Слава Богу за све, Београд 2006, стр. 231.

⁶⁴⁾ Св. Јован Златоуст, *Беседа о Евџиројију*, Слава Богу за све, Београд 2006, стр. 201.

као „мала“ или „домаћа црква“, представља предворје Царства Божијег.⁶⁵⁾ Породица је, као таква, била потврђена древном праксом Цркве: у најранијој Цркви породице благочестивих хришћана су биле центри окупљања локалне Евхаристијске заједнице, што значи да се у њима конституисала помесна Црква.⁶⁶⁾ Литургија јесте ствар и дело целе црквене заједнице, а будући да је Литургија уткана у само ткиво хришћанске породице од најранијих времена, то онда значи да је хришћанска породица, од најранијих времена, била основна „ћелија“ Цркве као Тела Христовог. Зато светоотачки израз „домаћа црква“ није ствар реторског умећа, већ израз најживље педагошке и богослужбене стварности хришћанске породице. Очигледно је да је повратак идеалу ране хришћанске породице, као богослужбене и педагошке црквене заједнице, императив савремене хришћанске православне педагогије.⁶⁷⁾ Будући да је – како смо то већ видели – сâм Светитељ одрастао у породици која је у потпуности живела етосом хришћанске педагогије, јасно је да му је опит и поимање хришћанске породице као „домаће цркве“ било потпуно блиско.

Породица по себи јесте целовити организам, у којем дејствује одређена јерархичност:

„Апостол не говори само о љубави супружника, него и о томе шта њу јача. Он указује на то да је жена – другостепена власт [у породици], што значи да она не треба да захтева једнакост [са мужем], будући да стоји под главом [тј. мужевљевом духовном

⁶⁵⁾ Рм.16,4.

⁶⁶⁾ Погледати у вези са овим оглед Јована Д. Зизјуласа, *Домаћа Црква у иерсијекџивџи заједнице*, Видослов бр. 27, 2003, стр. 39 и даље.

⁶⁷⁾ Упоредити: Хризостом Војиновић, *Домаћа Црква*, Православни брак и породица, Светигора, Цетиње 2000, стр. 298: „И наше хришћанске породице не би требало да у томе давању јеванђелског духа заостану за хришћанским породицама првих векова. И ми смо дужни да своју децу и речју и делом научимо основним јеванђелским начелима: да у њихове младе душе унесемо што више тежње према ономе што је добро, честито и племенито; да настојимо да се прво у наше, а потом у њихове душе усели Христос са Својом благошћу, праведношћу, поштовањем и љубављу према човеку“.

влашћу], а муж би требало да не гледа гордо на њу, као на потчињену, јер је она – његово тело. Ако глава почне да занемарује своје тело, она ће и сама отпасти“.⁶⁸⁾

Ова слика јесте разрада хришћанске породичне педагогије, како ју је скицирао Св. Апостол Павле у Посланицама Коринћанима и Ефесцима.⁶⁹⁾ Ова библијска слика јесте слика корпоративног карактера Христове Личности на којој је заснована Црква као Тело Његово, као и црквеност хришћанске породице. У случају обе „институције“ – Цркве и породице као „мале цркве“, које су нераскидиво повезане – слика „тела“ јесте представа која одсликава органско јединство хришћана окупљених „на једном месту“ (ἐπὶ τὸ αὐτό),⁷⁰⁾ у служењу Евхаристије. Као и свака црквена заједница, и породица се заснива на осећању љубави у Христу, узајамности у Христу и међусобне усклађености у служењу Христу.

Према обрасцу односа Христа као Главе и Цркве као Тела Његовог,⁷¹⁾ успоставља се и јерархијски поредак у хришћанском браку и породици, поредак љубави и службења у коме је муж слика Христа – Главе, а жена слика Цркве – Тела. Јерархијски однос унутар породице се, како према Светом Апостолу Павлу, тако и према Златоусту, заснива на односу Христа и Цркве: „Муж је глава жени“⁷²⁾ али је он позван да је воли „као што Христос воли Цркву“.⁷³⁾ Оци Цркве су, следујући Св. Ап. Павлу, разрађивали ову јерархију породичног живота, обраћајући се женама-хришћанкама, на следећи начин: „Прво поштуј Бога, а затим мужа, који је око твога живота, руководитељ твојих намера. Њега јединог воли, њему једином весели срце“.⁷⁴⁾

⁶⁸⁾ Свети Јован Златоуст: *Дела*, 1898, том 8, стр. 410; том 5, стр. 568.

⁶⁹⁾ Упоредити: Николај Афанасјев, *Тријеза Госјодња*, Светигора, Цетиње 1996, стр. 28.

⁷⁰⁾ 1Кор.11,20.

⁷¹⁾ Еф.5,32.

⁷²⁾ Еф.5,23.

⁷³⁾ Еф.5,25.

Златоуст непрекидно понавља ову јерархијску схему, па се његовом схватању односа у хришћанском браку и породици каткада приговара на исти начин на који се и Свети Апостол Павле често критикује због наводног „умањивање интелектуалног потенцијала жене“.⁷⁵⁾ Овакве критике су, пре свега, плод недостатка правилног хришћанског поимања односа различитих дарова и служби у животу Цркве, а затим и неразумевања светопавловске и свето-златоустовске породичне педагогије. Наиме, и један и други Светитељ указују истинско боголико достојанство жени-хришћанки. Тако, Златоуст вели да жена, у хришћанском браку, има прилику да напредује у мудрољубљу [=истинској философији, подвижничком животу у Христу] више од мушкарца који је опхрван житејским бригама за издржавање породице.⁷⁶⁾ У готово мизогином друштву позне антике, овакав став је био, заиста, невиђено „напредан“. Оно, пак, што Златоуст чини, за разлику од савремених феминизама, јесте да боголику жену не унижава, стављајући је – наводно у име равноправности – у функцију мушког типа социјалности. Напротив, Хришћанство је, како смо то већ истакли, жени, као богоиконичној личности, дало истинско достојанство у Христу и у Богородици, тако што је истакло место жене-супруге у јерархији породичне педагогије, по слици „Тајне велике“ – односа Христа и Цркве.

Али, „домаћа Црква“ није само брачна црква супружника – мужа и жене, него њих и њихове боголике деце. Педагошки образац црквености се остварује у Светој Тајни Брака, а истинско назначење хришћанског брака јесте не просто рађање нових људи, већ, пре свега, рађање

⁷⁴⁾ Св. Григорије Богослов, *Савези Олимпијаци*, Православни брак и породица, Светигора, Цетиње 2000, стр. 341.

⁷⁵⁾ Упоредити: Elisabeth Reed, *Paul and the Christian Feminism*, Vox Evangelica 53, 2000, р. 84.

⁷⁶⁾ Св. Јован Златоуст, *Беседа на Јеванђеље њо Јовану* 61, Православни брак и породица, Светигора, Цетиње 2000, стр. 345.

нових чланова Цркве⁷⁷⁾ и, тиме, рађање за Царство Божије. Супружници су призвани да надиђу биолошку димензију брака и да је преобразе и употпуне светотајинско-педагошком димензијом заједничког живота и узрастања у Христу, о чему говори и сâм Чин Свете Тајне Брака: Обручење прераста у Венчање, а биолошка димензија човекове личности – у црквено-светотајинску.⁷⁸⁾ Овај прелаз из једне димензије брака у другу може се посматрати не само као светотајински и антрополошки (тј. као преображење „биолошке ипостаси“ у „еклисијалну“, што је процес који се дешава од самог уласка у Цркву у Светој Тајни Крштења),⁷⁹⁾ него и као педагошки – као прелазак од „сирових“ природних предиспозиција индивидуе ка хришћански образованој, васпитаној и целовитој боголикој личности.

Пре него што приступимо разматрању педагошких функција хришћанске породице, потребно је одредити и место детета у хришћанској породици. Наиме, деца се у

⁷⁷⁾ Павле Евдокимов, *Брачни животи и брачна целомудреност*, Православни брак и породица, Светигора, Цетиње 2000, стр. 189. Ово не значи да је једина „функција“ хришћанског брака – генеричка функција. Хришћански брак није просто биолошка категорија, већ, напротив, пре свега Света Тајна. То значи да је његово назначење да дâ нове чланове Цркве, али се православна теологија никада није поистовећивала са западним августиновским наслеђем које је у брачном животу видело само грех, а у рађању деце „оправдање“ брака. У вези са овим питањем упоредити, донекле неуједначену, критику Сергија Тројицког *Чистиота и нечистиота њолној животиа у браку*, Православни брак и породица, Светигора, 2000, стр. 197 и даље. „Строго говорећи“, пише Тројицки, „деца нису циљ брака, већ прилог браку, како пише Св. Василије Велики, могућа, али не и неопходна његова последица“ (*Op. cit.*, стр. 202).

⁷⁸⁾ „Све ово објашњава зашто се у Православљу још и данас обред Св. Тајне Брака састоји из две различите службе: Обручења и Венчања. Обручење се не обавља унутар цркве, него у припрати. То је хришћански облик „природног“ брака. Састоји се од свештеничког благослова, прстења и њихове узајамне размене од стране младеца. Ипак, већ од самог почетка, овом природном браку дат је смисао и правац: *О, Госјоде Боже наши* – каже свештеник – *који си заручио из незнабожаца Цркву као чистју Дјеву, блајослови ово обручење и сједини и сачувај ове слуге Твоје у миру и једномислију* (Александар Шмеман, *Тајна брачне љубави*, Православни брак и породица, Светигора, Цетиње 2000, стр. 109).

⁷⁹⁾ Упоредити: Јован Зизјулас, *Од маске до личности*, Хришћанска мисао, Србиње-Ваљево-Београд-Минхен 2001, стр. 34 и даље.

Хришћанству сматрају једним од главних циљева брачнога живота, оправдањем брака, извором породичне радности и духовне снаге породице. Деца се у Хришћанству схватају као велики дар Божији хришћанским супружницима, као најдрагоценији небески благослов. Деца су најскупље од свих земаљских блага: „Ево наследства од Господа – деца. Пород је дар од Њега“.⁸⁰⁾ Библија овако хвали децу као Божански дар и богатство човеково: „Жена је твоја као родна лоза усред дома твојега; синови твоји као гране маслинове око стола твојега. Гле, тако ће бити благословен човек који се боји Господа. Благословиће те Господ ... и видећеш синове у синова својих“.⁸¹⁾ Деца се јављају као најчвршћа веза брачног савеза, фактор нераскидивог јединства мужа и жене, који на дубински начин регулише узајамне односе у породици:

„Дете“, говори Златоуст, „служи као својеврсни мостић, тако да тамо [=у браку] троје чине једно тело, будући да дете сједињује једну страну са другом. Исто као што два града, раздвојена реком, чине један град, ако постоји мост који одржава међусобну везу међу њима, тако је то и овде, или, пак, још и више, јер је тај мостић изграђен од оба бића њихова“.⁸²⁾

Дакле, дете има „улогу“, тј. функцију уцелосњења живота породице: оно, као нови боголики човек, обједињује у себи постојање и живот својих родитеља и, кроз њих, постојање и живот целокупног света, читаве Божије творевине. Зато је и педагошки процес који се врши у хришћанској породици кроз васпитање и образовање деце, у извесном смислу, процес враћања целовитости не само човековог бића, него и целог рода људског, односно целокупног космоса.

⁸⁰⁾ Пс.127,3.

⁸¹⁾ Пс.128,3-6.

⁸²⁾ Свети Јован Златоуст, *Беседа на йосланицу Колошанима XII, Дела*, том 11, стр. 465-466.

Оно што треба истаћи јесте да се, у хришћанском поимању и искуству брака и породице, деца не схватају само као део биолошког „људског рода“ или апстрактног „човечанства“. Деца се посматрају и поштују као будући чланови Цркве и Царства Божијег, као „Христови војници“ (како их често назива Златоуст), као „позвани Свети“⁸³⁾ тј. као они који су од Бога Живога призвани на обожење и светост. Деца су, и у телесном и у духовном смислу, продужетак родитељског живота на земљи и после њихове телесне смрти:

„Ако ви васпитавате синове своје и они ће са своје стране васпитати своје, а ови ће опет научити своје; продужавајући тако до доласка Христовог, награду ће добити онај који је послужио као пример“⁸⁴⁾

Хришћанско образовање деце се, у Предању Цркве, увек изједначава са сталним обнављањем Цркве, тако да се родитељска брига схвата не унутар категорија биолошког „продужетка врсте“, већ унутар искуства црквене историјско-есхатолошке заједнице:

„Занемаривши сваки изговор, постарајмо се да будемо очеви племените деце, градитељи [живих] храмова Христових, старатељи небеских ратника, подстичући их и, на сваки начин, потпомажући њихово дело, како бисмо и ми били саучесници у освајању њихове круне. То што не водимо бригу о сопственој деци, управо и урушава сву васељену, јер се старамо о њиховом изгледу, а занемарујемо њихову душу“⁸⁵⁾

Потребно је уочити два неодвојива аспекта ових Златоустових речи. Најпре, хришћанско образовање детета у породици се посматра у наглашено *еклисиолошкој* перспективи: изградња „храмова Христових“ јесте метафора аналогна светопаоловском изразу „храм Духа Светога“⁸⁶⁾

⁸³⁾ Рм.1,7.

⁸⁴⁾ Св. Јован Златоуст, *О васпитању деце*, Отачник бр. 2, Москва 1997, стр. 32.

⁸⁵⁾ *Истио*, стр. 30.

⁸⁶⁾ 1Кор.6,19.

и инспирисана је његовим богослужбеним језиком који има и своје јако *антиројолошко* значење. „Изградња храмова Христових“ значи да се ту, пре свега, ради о педагошком саздавању богоиконичности у деци и, тиме, о актуелизацији основног циља хришћанског образовања, а то је увођење детета у богослужбени, литургијски живот Цркве и откривање детету смисла и сврхе тог живота⁸⁷⁾ као пута ка спасењу и обожењу у Христу. Тек уз разумевање еклисијалног и богослужбеног карактера концепта образовања у породици, могу да нам буду у целости појмљиви сви аспекти педагошког унутарпородичног процеса по философији педагогије Јована Златоуста.

Педагошки процес унутар породице по философији васпитања Св. Јована Златоустог

Св. Јован Златоуст је био искусан пастир и педагог, што је очигледно и из његове светитељске личности и из богатства његовог књижевног корпуса.⁸⁸⁾ Искуство црквеног пастира га је снадбело детаљним познавањем породичних околности ондашњег времена, а динамичност његовог духовничког проницања у дечију психологију открива нам личност која је – да парафразирамо А. Де Сент-Егзиперија – једном и сама била дете, „али се и даље сећала тога“. Зато је његов приказ процеса дететовог узрастања и данас, истовремено, и очаравајући и надахњујући како за црквену тако и за световну педагогију.

Уочавајући особености различитих узраста детета, Златоуст са умећем доброг познаваоца дечије душе добро описује сваки од тих узраста. Детињство се одликује искреном, чистом и неокрњеном љубављу према свему светом и Божанском. Детету је блиско све што има везе са

⁸⁷⁾ Александар Шмеман, *Литургија и живош*, Светигора, 1992, стр. 92.

⁸⁸⁾ И. В. Попов, *Св. Јован Златоустин и његови нейријашељи*, Врњачка Бања 2007, стр. 45.

Богом, Црквом, светињом и оним што је небеско и лепо. Детињство је, за Златоуста, слика човекових чистих и још неразвијених духовних и умних потенцијала: процес правилног хришћанског васпитања и образовања има за циљ да ове потенцијале развије у исправном смеру. Дете доживљава свет на сензибилни, интуитивни и органски начин, оно наслеђује и осећа целину свега постојећег. Богодани потенцијали детета су такви и толики да православни педагози говоре о одрастању, васпитању и образовању као развоју ових потенцијала из детињства,⁸⁹⁾ јер дете има пуну боголикост личности, без обзира на неразвијеност својих умних и разумских, као и других личних потенцијала и способности.

Из перинаталне психологије и педагогије, познато је да се управо у дечијем узрасту органски усвајају информације.⁹⁰⁾ То је сензитивни период који погодује интензивном развоју свих осећања, па у том смислу и осећања верских, тј. осећања за Божанско и свето. Ово је било познато и Златоусту:

„Узраст [дечији] је нежан, дете брзо усваја оно што му се говори и попут печата који се удара на восак у дететову душу се утискује оно што чује. Уз то, живот деце се већ у том узрасту опредељује или према пороку или врлини. Због тога, ако их у самом почетку, такорећи, у предворју животном, одвратимо од порока и изведемо на најбољи пут, онда ће им то касније прећи у

⁸⁹⁾ Тако протојереј Сергије Четвериков тврди: „Када се трудимо да дете одрасте као правдољубиво и добро, ми у њему развијамо исправан појам о лепоти, укус за лепо, ми му не намећемо нешто што је његовој природи туђе или јој није својствено, само му помажемо да себе извучи из себе самог, као да се ослобађа из пелена, да, на известан начин, у самом себи увиђа она својства и покрете који су уопште својствени људској души“ (Сергије Четвериков, *Зашто деца губе веру у Бога?*, Смрт детињства и живот у Цркви, Образ светачки, Београд 2008, стр. 17). Још једном напомињемо сличности са педагошким концепцијама Марије Монтесори (упоредити: Симо Нешковић, *Основна обележја монтесори програма*, Радови филозофског факултета 8/2006, стр. 132 и даље).

⁹⁰⁾ Упоредити: Илија Шутајев, *Васпитање будућеи породичнои човека*, Смрт детињства и живот у Цркви, Образ светачки, Београд 2008, стр. 267.

навику, можда чак и у природу, па се они неће више тако лако приклонити ономе што је лоше, јер ће их њихова изграђена навика вући ка чињењу добрих дела“.⁹¹⁾

Сваком родитељу и сваком педагогу је, из искуства, очигледно колико су за дете значајна она искуства која оно стиче у најранијем детињству. Зато је и у савременој црквеној педагошкој теорији и пракси неопходно посветити се овом периоду детињства током кога се нарочито развија унутрашњи свет детета.⁹²⁾

Законитости педагошког процеса у породици стоје у директној зависности од циља православне педагогије, а то је спасење односно обожење кроз светотајинско и подвижничко уподобљење Богу по благодати: „Сви родитељи“, саветује Златоуст, „морају васпитавати своју децу за Бога“.⁹³⁾ Или, како у наше време, понављајући овај патристички увид, говори Јован Зизјулас: циљ православног образовања јесте *васийишавање деце за свейиости*.⁹⁴⁾

„Молим вас и преклињем вас, љубљени“ – саветује хришћанске родитеље Златоуст – „да се много старамо о нашој деци и да на све могуће начине бринемо о спасењу њихових душа“.⁹⁵⁾

На тај начин, сав процес хришћанског васпитавања и образовања у породици јесте заједничко подвижничко кретање родитеља и деце на путу црквеног богопознања и богоуподобљавања. На тај начин, сама хришћанска породица представља својеврсно училиште истинског благочешћа (побожности), школу животног искуства и духовног усавршавања, у којој свака нова биолошка узрастна

⁹¹⁾ Св. Јован Златоуст, *О васийишању деце*, Отачник бр. 2, Москва 1997, стр. 32.

⁹²⁾ Татјана Флоренска, *Педагогија поверења*, Смрт детињства и живот у Цркви, Образ светачки, Београд 2008, стр. 93.

⁹³⁾ Св. Јован Златоуст, *О васийишању деце*, Отачник бр. 2, Москва 1997, стр. 6.

⁹⁴⁾ Јован Зизјулас, *Одожење Свейиш као икона Царсйива Божијеј*, Видослов, бр. 20, стр. 18.

⁹⁵⁾ Свети Јован Златоуст, *Треће слово о Ани, Дела*, том 4, стр. 802.

етапа симболизује постепени унутарњи раст детета, узрастање његове еклисијалне ипостаси.⁹⁶⁾

Један од руководећих принципа, на којима се заснива педагошки процес у породици, јесте разумна тј. трезвоумна љубав према деци.⁹⁷⁾ Хришћанско васпитање, иако је усмерено на спасење у Христу које надилази све биолошке односе родитеља и деце, наравно, не искључује природну родитељску љубав као Богом дану потребу родитеља и деце за узајамношћу, нежноћу и присношћу:

„Да родитељи не би занемаривали [своју дужност] да васпитавају децу према Божијим заповестима, Бог је томе придодео природну потребу и положио неодрживу тежњу у природу родитеља, да би учинио да за родитеље буде и неизбежно и нужно да се брину о деци“.⁹⁸⁾

Дакако, разумна и трезвоумна (тј. са духовним расуђивањем) љубав се не ограничава само на физиолошку повезаност и блискост родитеља и деце. Родитељство није ствар искључиво биолошког, већ – као хришћанство, очинство и мајчинство – има и своју духовну димензију, што значи да је, пре свега, педагошког карактера.

Бити хришћански отац и мајка својој деци, тј. испуњавати своје хришћанске педагошке дужности и обавезе према деци, старајући се не само за њихову земаљску (историјску), већ и за небеску (есхатолошку) добробит, како вели Златоуст, „није напросто неодржива тежња [људске] природе, већ дело ума и воље“.⁹⁹⁾ Са једне стране, волети своје дете као хришћански родитељ значи умети саосећати са њим, имати поверења у њега, помагати му, поштовати га као икону Божију, као потенцијалног будућег Светитеља. Али, са друге стране, волети своје дете значи и умети

⁹⁶⁾ Татјана Флоренска, *Педагогија поверења*, *Op. cit.*, стр. 94.

⁹⁷⁾ Софија Колумзина, *Op. cit.*, стр. 322.

⁹⁸⁾ Свети Јован Златоуст, *Верујућем оцу III*, *Дела*, том 1, књига 1, стр. 86.

⁹⁹⁾ Св. Јован Златоуст, *О васпитувању деце*, *Отачник* бр. 2, Москва 1997, стр. 4; Свети Јован Златоуст: *Мисли о васпитувању*, стр. 3

захтевати од детета да се исправља, бити упоран и доследан у искорењивању његових недостатака, мана и слабости:

„У ствари, неразумна [=без духовног расуђивања, сентиментална, пристрасна] родитељска попустљивост проистиче из недостатка љубави према детету“.¹⁰⁰⁾

Ово је веома важна педагошка поука за савремене родитеље који, у свом духовном незнању и неискуству, поистовећују сентименталну попустљивост према својој деци и њиховим страсним жељама са истинском родитељском љубављу.

Исто тако, волети дете не значи само опскрбити га обиљем световних знања, како би „волећи“ родитељ начинио од свога детета успешног човека у земаљском смислу успешности, посла и каријере, тј. војно лице, лекара, правника, економисту, трговца... који би, захваљујући добром световном образовању, обезбедио себе свим неопходним земаљским стварима и не би оскудевао ни у чему материјалном. Волети дете у истинском хришћанском смислу значи показати му и научити га путу ка спасењу, путу ка Богу Живом, путу ка богоуподобљењу у Христу Духом Светим по вољи Бога Оца. Православна педагогија пред себе поставља потпуно другачији задатак – васпитати боголиког човека за уподобљење Богу, човека који је, као „образ и подобје Бога“ Љубави, способан да воли на хришћански начин, да живи љубављу Христовом и за љубав Христову:

„Научи дете да буде добро [по нарави]! Ако се бринеш за дете, васпитај [га као] борца за Христа! Не говорим ти о томе да би, како би га одговорио од брака, требало да га пошаљеш у пустињу и припремиш за монашко живљење, то ти не говорим... већ да га, од његовог детињства, које проводи у свету, учиш да живи богобојажљиво“.¹⁰¹⁾

¹⁰⁰⁾ И. Шутајев, *Васпитување будућеј њородичној човека*, Смрт детињства и живот у Цркви, Образ светачки, Београд 2008, стр. 277.

Хришћанска породична педагогија има за своју основу родитељско поучавање деце у богобојажљивости, „страху Господњем“ који је, како вели Библија, почетак премудрости,¹⁰²⁾ односно умовања по Христу и у Христу,¹⁰³⁾ а не по „овом свету“.

Црква – Тело Христово и „домаћа мала црква“, „тело“ које се састоји од родитеља и деце, педагошки развијају целокупну боголику личност човеку. Управо се због тога у хришћанској породичној педагогији прворазредни значај даје васпитању дететове „способности“ да осећа потребу за давањем и примањем љубави, јер у томе и јесте основна боголикост човека. Први животни однос блискости и љубави дете опитује и осећа управо према својим родитељима. Зато од родитељске педагогије, у одлучујућем смислу, зависи потоњи сензибилитет па, чак, и читав душевни склоп одрасле личности. У оној мери у којој су родитељи спремни да дају истинску љубав, у тој мери ће и само дете бити у стању да то учини, тј. да узврати родитељима љубав, а касније у животу и свим другим људима.¹⁰⁴⁾

Основу процеса хришћанског васпитања и образовања, нарочито у предшколском узрасту, требало би да чини не само преношење фактографских знања детету, него и хришћански приступ непоновљивој личности детета у његовој особености и јединствености, као и непрестани труд за преношење духовних начела и моралних норми детету:

„Не старајмо се да га учинимо познатим по спољашњој учености и да му донесемо славу. Научимо дете да буде добро, нераздражљиво, незлопамтивно, спремно за добра дела, да буде човекољубиво [=што је својствено Богу]“.

¹⁰¹⁾ Св. Јован Златоуст, *О васпитању деце*, Отачник бр. 2, Москва 1997, стр. 11.

¹⁰²⁾ Пс. 110, 10.

¹⁰³⁾ Рм. 15, 5.

¹⁰⁴⁾ До сличног решења долазе и савремени педагози, наглашавајући неопходност прелаза од наставно-дисциплинарног модела образовања на лично-оријентисани.

Овако саветује Златоуст хришћанске родитеље, указујући на предложени начин хришћанског васпитања деце као на пројављивање истинске љубави према детету код родитеља – хришћана.

За световну педагогију нарочито је интересантна оправданост и умесност васпитних казни, посебно физичких, у процесу хришћанског васпитања, као и могућност сједињавања двају антонимичних начела – љубави и казне, у процесу хришћанске педагогије. Ова синтеза представља једну од централних тема и проблема савремене православне педагогије.¹⁰⁵⁾ Златоуст недвосмислено указује на одмерену и педагошку казну као оправдани и делотворни хришћански педагошки метод. Он, наравно, указује на потребу казне само онда када родитељ мора да делује на васпитни начин да би исправио слабовољност, размаженост или исквареност детета. Готово сваки родитељ се суочио са оном ситуацијом када је његова родитељска молба или савет детету бескористан, јер дете наставља да чини по својој вољи, а на своју штету, и, како вели Златоуст, „овде нису потребна наговарања, већ тежи задаци, строго кажњавање, чије је лечење у оној мери трајно колико је то и зло [које треба да се лечи]“.

„Према томе“ – продужава он, „као што када видиш да те коњ носи у провалију, ти набацујеш узду на његова уста, снажно вучеш узде и пропињеш га на задње ноге, а неретко, чак, и бијеш (што, истине ради, представља неку врсту казне), па ако се каже да је казна – мати спасења, онда исто тако поступај и са својом децом, уколико греше...“¹⁰⁶⁾

Ове Златоустове речи, наравно, не говоре о томе који тачно тип кажњавања у којој ситуацији треба примењивати. Златоуст је, као и сваки искусни педагог, добро знао

¹⁰⁵⁾ Упоредити: Т. Љ. Шишова, *Како правилно кажњавати дете*, Смрт детињства и живот у Цркви, Београд 2008, стр. 117.

¹⁰⁶⁾ Св. Јован Златоусти, *О васпитању деце*, Отачник бр. 2, Москва 1997, стр. 8.

да казна која се изриче и примењује мора бити одговарајућа тежини дететовог престапа, као и способности детета да схвати у чему је погрешило. Из своје пастирске праксе Златоуст је знао да казна не сме да буде такве врсте и тог интензитета да у детету изазове осећање очајања (уосталом као ни код одраслог човека, када је у питању црквена епитимија).¹⁰⁷⁾

Када, у крајњој педагошкој нужди, прибегавају кажњавању децу родитељи-хришћани никада немају за циљ пуко доношење телесних или душевних патњи детету. Хришћанска педагошка казна је, по својој суштини, увек – по методу свога предочавања детету – наглашена поука, „успостављање [нарушеног] закона“. Оно што је у педагошком процесу кажњавања ради исправљања важно јесте подстаћи дете да сазна у чему је његов преступ и да, са покајањем, доживи своју кривицу,¹⁰⁸⁾ односно последице свог престапа по његов живот и животе других људи. Педагошка казна мора бити заснована и праведна, одмерена и усмерена на исправљање детета, а родитељи, притом, морају да буду свесни дубинских стремљења, очекивања и жеља своје деце.¹⁰⁹⁾

Родитељски педагошки „гнев“ мора да буде смирен, трезвоуман и руководитељски, по речима Светог Апостола Павла: „Гневите се, али не грешите“. ¹¹⁰⁾ Златоуст понав-

¹⁰⁷⁾ Тзв. „црквена казна“, „епитимија“ је често предмет погрешног схватања у друштвеној свести наших људи данас. Узроци за то су вишеструки, а најважнији јесте недостатак црквене културе и образовања. Оно што је од основне важности јесте чињеница да се епитимија не изриче како би се „надокнадило“ Богу за неки преступ, нити да би се „задовољио“ Божији гнев, него свештеник педагошки одређује меру која човеку предочава дубину престапа који је учинио и омогућава му да се, кроз епитимију, суочи са грехом који је учинио. Притом, као и сваки педагог (андрагог), свештеник одређује онакву васпитну меру која покајника неће бацити у очајање, већ ће му указати пут покајања и подстаћи га на покајање. Упоредити: Кипријан Керн, *Пасијирско бојословје*, Врњачка Бања 2003, стр. 52 и даље.

¹⁰⁸⁾ Т. Љ. Шишова, *Како исправно кажњавати деце*, Смрт детињства и живот у Цркви, Образ светачки, Београд 2008, стр. 119.

¹⁰⁹⁾ И. Шутајев, *Васпитање будућеј йородичној човека*, *Op. cit.*, стр. 278.

¹¹⁰⁾ Еф.4,26.

ља светопавловски савет: „Очеви, не раздражујте своју децу“,¹¹¹⁾ да не би падала духом, тј. да не би потпуно изгубила пријемчивост за родитељски педагошки процес.

„И ако видиш, да се закон нарушава“ – опомиње Златоуст родитеље-хришћане – „кажњавај: каткад строгим погледом, каткад оштром речју, а каткад и укором, али не заборави да га понекад и похвалиш и да му обећаш награду“.¹¹²⁾

Одговорни хришћански родитељи морају да буду потпуно свесни да у педагошком процесу не би требало све поступке своје деце да покривају разумевањем и сентименталном нежношћу. Родитељска љубав мора да буде разумна, али, истовремено, и педагошки захтевна.¹¹³⁾ она не сме да повлађује деци и њиховим грешним жељама, већ да децу, са љубављу али доследно, руководи ка хришћанском врлинском животу и спасењу у Христу.

Треба поменути још једно својство казне као начина хришћанског педагошког деловања на децу: то је осећање *мере*: „Не злоупотребљавај ударце“ [тј. физичку казну], казује Златоуст, „да се дете не би навикло на такав начин васпитања“.¹¹⁴⁾ Дакле, физичко кажњавање не треба никада да прерасте у једини метод родитељског васпитања, јер тиме родитељи практички признају свој неуспех у процесу васпитања деце. Хришћанска одмереност у одређивању казне и у самом кажњавању, али и у успостављању и објашњавању деци васпитних циљева кажњавања представља неопходни предуслов делотворности одређене казне:

„Не би, по свој прилици, требало постављати много [васпитних] циљева, већ мало, али да они буду чврсто успостављени, јер ако их је много, онда они постају неостварљиви, а то код деце онда изазива непослушност“.¹¹⁵⁾

¹¹¹⁾ Еф.6,4.

¹¹²⁾ Св. Јован Златоуст, *О васпитању деце*, Отачник бр. 2, М. 1997, стр. 15.

¹¹³⁾ Уп.: С. Куломзина, *Наша Црква и наша деца*, Светигора, 1996, стр. 39.

¹¹⁴⁾ Св. Јован Златоуст, *О васпитању деце*, Отачник бр. 2, М. 1997, стр. 15.

¹¹⁵⁾ Глеб Каледа, *Домаћа црква*, Москва 1997, стр. 149.

Према томе, педагошки разумна и духовно трезвена љубав родитеља према својој деци садржи у себи и умеће да родитељ у детету препозна пуновредну боголику и непоновљиву личност са сопственим богатим унутарњим светом. При свему томе, родитељ мора, у сваком тренутку, да буде кадар да у свом педагошком приступу детету сједињује љубав и поштовање према детету са строгошћу и доследношћу, тј. да заједно са праштањем и нежношћу, практикује педагошко „обрађивање и уређивање“ детиње душе, „чупање корова“ рђавих навика и страсти, „наводњавање“ саветима и утехама, превентивно „запрашивање“ опоменама и упозорењима. Породица је, у хришћанском виђењу света, примарна педагошка средина за формирање личности и карактера детета, за његов васпитни хабитус. Управо због тога супружници-родитељи сnose огромну одговорност за васпитање своје деце, за њихову не само земаљску, већ и вечну, есхатолошку судбину.

Други принцип којим се руководи педагошки процес у хришћанској породици јесте предност духовно-моралног над природно-биолошким, по заповести Христовој: „Иш-ишише најпре Царство Небеско, а остало ће вам се све йри-догайти“.¹¹⁶⁾ У том смислу, педагошке функције хришћанске породице могу се поделити на физичке (телесне) и психичке (душевне). Што се тиче ових првих, физичких, треба рећи да је утицај породице на формирање организма детета¹¹⁷⁾ уистину огroman и пресудан. Дете се, у пуном смислу те речи, управо унутар своје породице, тј. унутар тела оца и мајке, у биолошком смислу формира као живо биће и боголика личност: без родитеља дете не може ни да настане, тј. да се роди, дете – зачето у утроби мајке – носи у себи њихов генетски материјал, а по рођењу без родитељске помоћи, оно је препуштено сопственој немоћи, тј. уми-

¹¹⁶⁾ Мт.6,33.

¹¹⁷⁾ Е. Шестун, *Православна педагогика*, Москва 2002, стр. 431.

рању од глади и жеђи. Чак и после овог најранијег периода детињства, биолошко одрастање детета умногоме зависи од оца и мајке, односно од породице, а биолошке потребе човека, разуме се, не престају све до његове смрти.¹¹⁸⁾

Од родитељске бриге за телесни развој детета, као и од навика физичке културе, које дете стекне у родитељском дому, у буквалном смислу зависи дететов даљи животни развој. Зато је у прву групу педагошких функција породице могуће сврстати родитељску бригу о здрављу детета, родитељско неговање дететовог тела, као и родитељску бригу о исхрани, одевању и хигијени детета. У почетним фазама развоја детета, родитељско инсистирање на физичком васпитању безусловно је нужно. Хришћански родитељи би требало да буду свесни неопходности физичке културе код деце, у складу са античким начелом *mens sana in corpore sano*¹¹⁹⁾ – „у здравом телу, здрав ум [=дух]“.

Но, како смо то већ истакли, Златоуст у својим Беседама и списима наглашава да је биолошка функција породице од другостепеног значаја у односу на ону превасходну црквено-духовну и педагошко-социјалну функцију:

„Под дужношћу васпитања деце подразумевам не само то да им не допустимо да умру од глади, на шта људи, како се чини, и ограничавају своје обавезе према својој деци. За то нису потребне ни књиге ни одлуке: о томе врло звучно говори сама природа. Ја говорим о труду да образујемо срца деце у врлини и побожности. То је дужност свештена, коју не смемо преступити, јер ако је преступимо бићемо криви за неку врсту децеубиства.“¹²⁰⁾

У извесном смислу, родитељска брига за телесно одгајање деце је нешто што је самоочигледно и урођено. Таква брига се среће и код животиња, и по себи не представља специфичност педагошке функције човека.¹²¹⁾ За разлику

¹¹⁸⁾ Е. Шестун, *Op. cit.*, стр. 431.

¹¹⁹⁾ Софија Куломзина, *Наша Црква и наша деца*, Светигора, 1997, стр. 37.

¹²⁰⁾ Св. Јован Златоуст, *О васпитању деце*, Отачник бр. 2, Москва 1997, стр. 3.

¹²¹⁾ Н. Трнавац – Ј. Ђорђевић, *Педагогија*, Београд 1992, стр. 9.

од тога, *образовање за врлину* је специфично људска активност: оно је, по Златоусту, сами садржај хришћанског педагошког процеса. У хришћанској породици се побожним васпитним трудом оца и мајке полаже камен-темељац верског и моралног живота детета.

Из психологије је познато да у васпитању детета велики значај имају стечене навике.¹²²⁾ Животне навике почињу да се стичу и установљују у породици: родитељи преносе своје навике на дете. Улога хришћанских родитеља је да развијају у детету хришћанске, словесне навике, тј. врлине и да штите дете од бесловесних навика, тј. од страсти и порока. „Нема ничег горег“, сматра Златоуст, „од тога када се дечији поступци не исправљају и када се то код деце претвори у навику“.¹²³⁾

Такви поступци, ако их родитељи занемаре, обично тако оштете дете да касније, чак, нема ни могућности да се исправе никаквим опоменама и казнама. Склоности и својства, стечени у детињству, у највећем броју случајева код људи, у овом или оном облику, остају читавог живота. Навика је, по Златоусту, друга или стечена природа. Навике детета, које су се формирале у детињству у породици, чине основу карактера човека. „Посејеш поступак – пожњеш навику, посејеш навику – пожњеш карактер, посејеш карактер – пожњеш судбину“, народна је мудрост у којој је сабрано вековно педагошко искуство. Стрпљиво и умешно изграђивање разумних, словесних навика код детета један је од основних задатака родитеља-хришћана, „коме стремимо и који се трудимо да достигнемо“, а који, по Златоусту, „од нас изискује много трудова“.

¹²²⁾ Уп.: Gleitmann, *Psychology*, Vol. 2, Habits, pp. 453-462.

¹²³⁾ Св. Јован Златоуст, *О васпитању деце*, Отачник бр. 2, М. 1997. Упућује-мо и на чињеницу да је управо на „психологији науке“ заснован дидактички метод Златоустов. Исправљање садржаја педагошке нарације има за циљ управо исправљање навика које се прототипски нуде деци. опомена да се избацују басне са неморалним садржајем (§ 38) и да се оне замене хришћанским библијским причама је усмерена на хабитативну педагогију.

Навика стечена у породици обично прераста у карактер. Под карактером се не схвата читава личност, у својој њеној пуноћи, него целокупност за живота формираних личних својстава – односа човека према свету, која обе лежавају и прожимају сва његова делања и поступке. У формирању карактера водећа улога припада управо породици, у којој дете стиче најбоље облике свог духовног, моралног и социјалног развоја.

Али, основни задатак и функција хришћанског породичног васпитања јесте верско васпитање, изградња духовне вертикале човекове личности. Без верског васпитања, без вере човек је непотпун.¹²⁴⁾ Сама структура породице има у себи нешто верско: „Породично осећање – то је тема вере. Преко породице велика сила Божија светли свету увек и свуда. Верско храњење детета могућно је само у породици, једино она изграђује такву духовну средину где је детету лакше да живи у Богу“.¹²⁵⁾

Хришћанско верско васпитање треба да започне од првих година живота детета:

„Послушајте, очеви и мајке!“ – говори Златоуст – „ако хоћете да ваша деца буду послушна и смерна. Од раног детињства васпитавајте их у учењу Господњем. Не мисли да би слушање Божанских Писама било за њих сувишно дело, јер у раном узрасту се лакше и брже васпитавају верска осећања, и боља је могућност да се деца науче одговарајућем“.¹²⁶⁾

Уколико у детињој души у најранијем узрасту буду запечаћена добра учења, нико неће моћи да их избрише када она, током времена, очврсну и оснаже, слично ономе што се дешава са воском и печатом.

¹²⁴⁾ О значају религије за човеково биће, а тиме и религијског васпитања видети: Владета Јеротић, *Пошреба и значај религије за човека*, Богословље 1-2/85, стр. 7 и даље.

¹²⁵⁾ В. В. Зењковски, *Педагогија*, Православни Свето-Тихоновски богословски институт, Москва 1996, стр. 69.

¹²⁶⁾ Св. Јован Златоуст, *Беседа о удовицама, о васијињању деце и о милостији*, *Дела*, том 3, стр. 340, 337; *О васијињању деце*, *Отачник* бр. 2, стр. 11.

Преко је потребно да родитељи-хришћани, у првим годинама живота детета, уложе сваки могући труд да, на хришћански начин, васпитају и образују своје дете. У педагошком процесу се не сме занемарити тај најранији период развоја личности детета када се изграђује сами фундамент личности и формира карактер личности.

То је опште искуство црквене педагогије, које своју потврду налази у Светом Писму, делима Светих Отаца Цркве, у искуству и богословско-педагошкој мисли познатих православних писаца и педагога из свих епоха. Ј. А. Коменски је писао да је већ двогодишње или трогодишње дете у потпуности способно да схвати појам о Богу, Божанском, светињи и вери.

„Искуство сведочи“, пише велики руски архипастир и педагог Архиепископ Херсонски Никанор, да „деца, почевши од две до четири године па надаље, достижу сву целовитост духа, сву целовитост умне, моралне и природне проицљивости, и то достижу на тако поетски дубок начин како то нису способни да достигну, чак, ни зрели људи. Све ово се потврђује искуством. Сазнању и срцу детета од две-три године могућно је појмити да Бог живи на Небу, да нам даје хлеб, да морамо да Му се молимо ујутру и увече, стојећи са дубоким поштовањем пред иконом... Двогодишња и трогодишња деца то срцем поимају...“¹²⁷⁾

Св. Јован Златоуст је, у свом искуству педагога и пастира, изложио једну, и данас актуелну, методiku хришћанског породичног васпитања детета. Он је у својим делима дао конкретне педагошке методе којима се усађују, негују и развијају исправне, а уклањају и предупредују непожељне навике у дететовом понашању.

¹²⁷⁾ Г. И. Шимански, *Хришћанска врлина целомудрености и чистоте*, Даниловски благовесник, Москва 1997, стр. 243-244.

САДРЖАЈ

Свети Јован Златоуст: О СУЈЕТИ И КАКО ТРЕБА РОДИТЕЉИ ДА ВАСПИТАЈУ ДЕЦУ	5
Еп. др Јован (Пурић): <i>Васпийни уйицај йородице у философији васпийтања</i> <i>Св. Јована Златоустојој</i>	47

